

AZ 1930. ÉVI CSEHSZLOVÁK NÉPSZÁMLÁLÁS VÉGREHAJTÁSA

POPÉLY GYULA

Az 1920. április 8-án elfogadott 256/1920. sz. tc., az ún. népszámlálási törvény 2.paragrafusa értelmében a Csehszlovák Köztársaságban ötévenként kellett volna rendes, általános népszámlálásokat tartani. Az ötéves ciklus betartása azonban nem látszott célszerűnek, ezért a kormány úgy határozott, hogy Csehszlovákia is áttér a nemzetközi gyakorlatban már évtizedek óta alkalmazott tízéves népszámlálási ciklushoz.

A második csehszlovák népszámlálás előkészítése – az első, 1921. évi népszámláláshoz hasonlóan – az Állami Statisztikai Tanács feladata volt. Az első csehszlovák népszámlálás tapasztalatai és az abból levont tanulságok arra ösztönözték az említett szerv szakembereit, hogy a második népszámlálást az elsőnél lelkiismeretesebben, nagyobb tudományos alaposággal készítsék elő, s főleg a nemzetiség hitelesebb és megbízhatóbb felvételének szenteljének több figyelmet.

Az Állami Statisztikai Tanácsnak a népszámlálással kapcsolatos előmunkálatai azonban főbb vonatkozásaiban most is úgy zajlottak le, mint egy évtizeddel azelőtt. A nemzetiség megállapításának és felvételezésének kérdésével most is a Tanács Népszámlálási Bizottsága, illetve annak egy szűkebb albizottsága volt hivatott érdemileg foglalkozni.¹

Az Állami Statisztikai Tanács Népszámlálási Bizottságának illetékes szűkebb albizottsága 1929. október 30-án tartotta meg első ülését. Saját soraiból kinevezett egy négytagú operatív munkacsoportot, amelynek konkrét feladatává tette a nemzetiség felvételezésének meghatározását. Ez a munkacsoport haladéktalanul munkához is látott és az albizottság következő, 1929. november 14-i ülésén a következő szöveget javasolta a nemzetiség felvételezésének meghatározójául:

„Minden jelenlevő lakos nemzetiségét (mind a csehszlovák, mind az idegen állampolgárságúakét) az anyanyelv alapján kell bejegyezni. Csakis egy nemzetiség (anyanyelv) beírása megengedett. Anyanyelvén az a nyelv értendő, amelyen a megszámított személy gyermekkor óta beszél. A zsidó nemzetiség (anyanyelv) tehát abban az esetben írható be, ha a megszámított személynek a héber nyelv vagy az ún. jiddis zsargon az anyanyelve. A beszélni még nem tudó gyermekek, illetve valamilyen testi vagy lelki fogyatékoság miatt beszélni képtelen személyek nemzetiségét (anyanyelvét) azok szüleinek nemzetisége (anyanyelve) szerint határozzák meg, vitás esetekben az anya nemzetisége szerint.

A nemzetiséget (anyanyelvet) a megszámított személy szabad és az igazságnak megfelelő bevallása alapján kell bejegyezni; a 14 éves korúnál fiatalabb gyermekeknél és a beszámíthatatlan személyeknél a szülők, illetve azok törvényes helyettesítőinek adata a döntő. Senkinek nincs joga ezzel kapcsolatban – a számlálóbiztosnak sem – bármilyen presszió alkalmazására.”²

A javaslattervezet kidolgozói tehát arra az álláspontra helyezkedtek, hogy a nemzetiség felvételezése a megszámítottak anyanyelvi elkülönülése alapján lesz a leghitelesebb. A zsidó nemzetiség kategóriájának meghatározása külön problémát jelentett. A négytagú operatív munkacsoport azon a véleményen volt ezzel kapcsolatban, hogy csak abban az esetben megengedett a zsidó nemzetiség bevallásának elfogadása, amennyiben az nyelvismerettel – héber vagy jiddis anyanyelv – is alátámasztható. Ez az álláspont határozottan eltért az 1921-ben alkalmazott elvtől, akkor ugyanis a zsidó nemzetiség elfogadását nem kötötték semmilyen nyelvi

feltételhez.

A Népszámlálási Bizottság albizottsága 1929. november 14-i ülésén megvitatta a négytagú operatív munkacsoport által megfogalmazott szöveget, és néhány helyen módosította. Néhány stilisztikai jellegű mellett az új szöveg két érdemi változást is tartalmazott. Az egyik figyelemre méltó szövegmódosítás az volt, hogy az új változatban elhagyták az anyanyelv fogalmának meghatározását. A másik figyelmet érdemlő változtatást pedig az jelentette, hogy az albizottság által elfogadott új szövegből a zsidó nemzetiségnek a héber, illetve jiddis anyanyelvvel való közvetlen összefüggésbe hozása is kimaradt. Az albizottság által ilyen értelemben módosított szöveget 1930.január 9-i ülésén az Állami Statisztikai Tanács Népszámlálási Bizottsága is magáévá tette. A hivatalosan elfogadott szövegváltozat tehát a következőképpen hangzott:

„Minden megszámlált lakos nemzetiségét (mind a csehszlovák, mind az idegen állampolgárságúakét) az anyanyelv alapján kell bejegyezni. Csakis egy nemzetiség (anyanyelv) beírása engedélyezett; zsidó nemzetiség (anyanyelv) beírása szintén megengedett. A beszélni még nem tudó gyermekek, illetve valamilyen testi vagy lelki fogyatékoság miatt beszélni képtelen személyek nemzetiségét (anyanyelvét) azok szüleinek nemzetisége (anyanyelve) szerint határozzák meg.

A nemzetiséget (anyanyelvet) a megszámlált személy szabad és az igazságnak megfelelő bevallása alapján kell bejegyezni; senkinek nincs joga ezzel kapcsolatban – a számlálóbiztosnak sem – bármilyen presszió alkalmazására. A 14 éves korúnál fiatalabb gyermekeknél és a beszámíthatatlan személyeknél a szülők, illetve azok törvényes helyettesítőinek adata a döntő.”³

A nemzetiség-felvételezés meghatározásának ügye ezzel azonban még egyáltalán nem ért véget. A Népszámlálási Bizottság – amelynek természetesen szlovák tagjai is voltak – Szlovákiából érkező tiltakozások miatt visszaadta a már egyszer szótöbbséggel elfogadott és véglegesített szöveget az albizottságnak újabb átdolgozás céljából. Az albizottság ezután az 1930.január 31-i és február 1-jei ülésein újabb módosításokat eszközölt. Ezeknek a lényege az volt, hogy a nemzetiséget már nem kimondottan a megszámlált anyanyelvéhez, hanem az általa legtökéletesebben beszélt nyelvhez kötötte, illetve az, hogy a szöveg újra konkrét utalást tartalmazott a zsidó nemzetiség és a héber, illetve jiddis nyelv közvetlen összefüggésére. Az így véglegesített szöveg első két mondata ezután már eképpen hangzott: *„A nemzetiséget minden megszámlált lakosnál (mind a csehszlovák, mind az idegen állampolgárságúaknál) annak a nyelvnek az alapján jegyzik be, amelyet a megszámlált személy legtökéletesebben elsajátított és amelyet leggyakrabban beszél; ez rendszerint az anyanyelv. Zsidó nyelvnek tekintendő a héber nyelven kívül az ún. jiddis zsargon is.”⁴*

Az ily értelemben módosított szöveget az Állami Statisztikai Tanács már véglegesnek tekintette. A köztársaság napilapjai így azután 1930. február 6-án már közölhették olvasóikkal a hírt, miszerint az Állami Statisztikai Tanács 1930. február 1-jén befejezte a népszámlálás előkészítésével kapcsolatos munkálatait, amelynek eredményét rövidesen a kormány elé terjeszti jóváhagyás céljából. A Csehszlovák Távirati Iroda közleménye alapján a napilapok a nemzetiség felvételezésének az Állami Statisztikai Tanács által kidolgozott elveit is nyilvánosságra hozták.⁵

Mi sem természetesebb, mint hogy a cseh és szlovák lapok az ország „nemzeti” jellegének további erősödését várták az elközelgő második csehszlovák népszámlálástól, ezzel szemben a nemzeti kisebbségek sajtója az egyes nemzetiségek statisztikai visszaszorításának veszélyére igyekezett felhívni a figyelmet.

A magyar pártok központi napilapja, a *Prágai Magyar Hírlap* (a továbbiakban: PMH) mindjárt január elején „a népszámlálás évé”-nek keresztelte el az 1930. esztendő. A lap szerint ez a körülmény határozza meg a magyar pártok nemzeti és politikai aktivitásának programját ebben

az esztendőben: „A nemzeti erőt, a személyes agilitást, a társadalmi intézmények propagandáját, az ékesszólást és a jó tollat, az önérzetet, a bátorságot és a tisztességet koncentrálni kell, hogy a kisebbség minden egyes tagja megtegye kötelességét és tudatosan magyarnak vallja magát” – olvashatjuk a január 9-i vezércikkben. A lap cikkírója egyben reményét fejezte ki, hogy az 1930. évi népszámláláskor a magyarságra nehezedő nyomás nem lesz akkora, mint az 1919. évi szlovákiai népösszeíráskor, illetve az 1921. évi népszámláláskor volt, amennyiben azonban ez mégsem így lenne, „módot találunk rá, hogy a visszaéléseket leleplezzük” – helyezte kilátásba a vezércikk. A lap szerint a magyar kisebbségnek szervezeten fel kell készülnie a számára oly nagy jelentőséggel bíró népszámlálásra: „A magyarság árgus szemekkel vigyázni fog arra, hogy a népszámláláskor ne kurtítsák meg; szervezeteivel mindenütt ott lesz, mindent ellenőriz, biztatni fog, fölbátorítja nemzettestvéreit és egyetlen csalafintaság sem fogja váratlanul érni. Az egész évet arra használja föl, hogy megkovácsolja a kisebbség erős és áttörhetetlen falanxát, mintegy kiképezze önmagát a népszámlálásra ...”.⁶

Vécsey Zoltán a PMH januári számaiban egész cikksorozatot szentelt az 1921.évi népszámlálás eredményeinek elemzésére, az 1930.évi népszámlálás várható eredményeinek felvázolására és nem utolsósorban a magyar közvélemény megfelelő felkészítésére. Vécsey szerint a magyarság politikai pártjaira, illetve a magyar sajtóra hárul a feladat, hogy a kisebbségi magyarság minél szélesebb rétegeivel megértessék, mekkora jelentősége van a népszámlálásnak a csehszlovákiai magyarság kisebbségi-nyelvi jogai biztosításának szempontjából. A nyelvi jogok birtoklásának feltétele ugyanis a legalább 20%-os arány elérése az egyes bírósági járásokban.⁷ *Vécsey Zoltán* a csehszlovákiai magyarság várható számát is megpróbálta kiszámítani az 1921.évi népszámlálás és a magyarság természetes szaporulata alapján; prognózisa szerint az 1930.évi népszámlálásnak legalább 815 000 magyart kell találnia a Csehszlovák Köztársaságban.⁸

Mind a sajtót, mind az újságolvasókat leginkább a nemzetiség felvételezésének az Állami Statisztikai Tanács Népszámlálási Bizottsága által elfogadott alapelvei érdekelték.

A *České Slovo* szerkesztősége 1930.február 8-án egyenesen az Állami Statisztikai Hivatal elnökéhez, *Jan Auerhan*hoz fordult – aki egyben az Állami Statisztikai Tanács Népszámlálási Bizottságának is tagja volt –, s újabb tájékoztatást kért tőle a népszámlálással, természetesen mindenekelőtt a megszámlálendő népesség nemzetisége megállapításának módjával kapcsolatban. Auerhan interjújában többek között kifejtette, hogy a népszámlálást nagyon sokan félreértik és félremagyarázzák, mivel abban egy bizonyos nemzeti-nemzetiségi erőpróbát látnak. Szerinte ez helytelen, mivel a népszámlálás nem politikai aktus, hanem tudományos felmérés, amelynek mindig az igazságot, a tényleges állapotokat kell tükröznie. A nemzetiségi állapotok felmérésének az Állami Statisztikai Tanács által tervezett módját Auerhan teljesen korrektnek és igazságosnak tartotta. Arra a kérdésre, hogy nem volna-e kézenfekvőbb a megszámláltak nemzetiségi hovatartozását egyenes, szabad bevallás útján felvételezni (tehát az egyén anyanyelvétől vagy legjobban beszélt nyelvétől függetlenül), az Állami Statisztikai Hivatal elnöke nemmel válaszolt, mivel nézete szerint ez teret nyitna a legszélesebb nemzeti-nemzetiségi agitációnak, amely hasonlítana egy választás előtti korteshadjáratra. A „zsidó nemzetiség” kategóriájával kapcsolatban Auerhan kifejtette, hogy az Állami Statisztikai Tanács álláspontja szerint zsidó nemzetiségűnek csak az jelentkezhethet majd, aki beszéli is vagy a héber, vagy a jiddis nyelvet.⁹

A magyar pártok sajtója általában megelégedéssel nyugtázta a nemzetiség felvételezésének az Állami Statisztikai Tanács által lefektetett alapelveit. A PMH 1930.február 8-i száma elismeréssel fogadta a nemzetiség és az anyanyelv, illetve a legtökéletesebben beszélt nyelv összekapcsolásának elméletét, valamint azt az elvi álláspontot is, mely szerint a zsidó nemzetiség

feltétele a héber vagy jiddis anyanyelv lesz. A magyar pártok központi napilapja szerint az ilyen kritériumok alapján lebonyolított népszámlálás *a magyarság számának tetemes növekedését fogja eredményezni*, már csak abból az okból kifolyólag is, mivel „most izraelita vallású magyar testvéreink is – mint a múltban – a magyar nemzetiség rubrikájába kerülnek be”. A lap szerint ennek különösen a városokban kellene ismét föllendítenie a magyarság százalékarányát, mivel reálisan elvárható, hogy a magyar nyelvű, kultúrájú és érzelmű zsidóság magyar nemzetiségűnek is vallja majd magát. A PMH végül találóan szögezte le, hogy „az 1930. esztendő legfontosabb belpolitikai aktusa a népszámlálás lesz, és ezért a magyarság politikai munkájának arra kell irányulnia, hogy felvilágosítsa a legszélesebb magyar tömegeket ennek az aktusnak a nemzet egész életére kiható jelentőségéről”. A magyarságnak tudatosítania kell, hogy a nemzetiségileg vegyes lakosságú Csehszlovák Köztársaságban a népszámlálás „nem egyszerű statisztikai ténykedés, nem tisztán államkormányzati, tudományos és szociológiai jelentőségű aktus, hanem elsőrendű politikum” – mutatott rá a PMH. „Ennek tekintik s ekként kezelik a kormányzat és közigazgatás tényezői s a többségi nemzet politikai pártjai, ekként kell a kisebbségeknek is felfogniuk.”¹⁰

A csehszlovák közvélemény és sajtó egy része – amint azt már jó-előre sejteni lehetett – egyöntetűen és nyíltan elvetette a nemzetiségi hovatartozás megállapításának az Állami Statisztikai Tanács által kidolgozott alapelveit. E lapok érvelésének logikája abból indult ki, hogy a Csehszlovák Köztársaság „nemzeti” jellegét sokkal inkább ki lehet domborítani, ha a megszámláltak nemzetiségi bevallását nem kötik szigorúan az anyanyelvhez, illetve az ún. legtökéletesebben beszélt nyelvhez.

A *Národní Politika* 1930.február 9-i száma azt fejtegette, hogy a nemzetiség és az anyanyelv, illetve a legjobban beszélt nyelv összekapcsolása hátrányos a csehekre és szlovákokra nézve, mivel közöttük szép számmal vannak olyanok, akik csehszlovák öntudatúak bár, de azért jobban beszélnek a német, illetve magyar nyelvet. Ezeknek egy része a népszámláláskor – úgymond – elveszhet a „csehszlovák nemzet” számára, mivel nyelvi hovatartozásuk alapján németnek, illetve magyaroknak jegyezhetik be őket. A cikkíró azt is helytelenítette, hogy a zsidó nemzetiséget héber vagy jiddis anyanyelvhez kössék. A nyelvi hovatartozás alapján ugyanis a szlovákiai és kárpátaljai zsidók többsége magyar, esetleg német nemzetiségűnek fog jelentkezni. A lap szerint azonban ezáltal veszedelmesen megnőne a magyarság százalékos aránya ezekben az országrészekben, ami pedig egyáltalán nem kívánatos.¹¹

Mi sem természetesebb, mint hogy a magyar pártok sajtója is hallatta szavát a téma körül kibontakozó véleményáradatban. A PMH február 27-i vezércikke például azt a kérdést latolgatta, nem volna-e célszerűbb a népszámláláskor külön adatként kezelni a megszámláltak nemzetiségét, illetve anyanyelvét? A cikk szerint a két adat a legtöbb esetben fedné egymást, de bizonyára eltérések is előfordulnának. A cikk írója optimistán értékelte a magyarság népszámlálási kilátásait, becslése szerint 1930 decemberében legalább 895 000 magyart írnak majd össze a Csehszlovák Köztársaságban, mivel a magyarság számát nemcsak a természetes szaporulat növeli majd, hanem a zsidó nemzetiség újfajta értelmezéséből fakadó előnyök is.¹²

A magyar pártok sajtója azonban az eddig felvetett problémákon túlmenően a *kisebbségi magyarok hontalan ezreinek problémáját* is szóvá tette. A PMH találóan mutatott rá, hogy az ún. külföldiek kategóriájának jellegzetes értelmezése folytán több ezer csehszlovákiai magyar vész el a kisebbségi magyarság számára, mivel a rendezetlen állampolgárságú csehszlovákiai magyarokat a statisztikai kimutatások egyszerűen a „külföldiek” rovatában tüntetik fel. A PMH szerint azonban ez hamis álláspont, mert ugyan milyen jögon minősülhet „külföldi” állampolgárnak az a csehszlovákiai magyar, aki semmilyen más állam javára nem optált, és így

természerszerűleg „külföldi” állampolgársággal nem is rendelkezik. A PMH ezzel kapcsolatban azt javasolta, hogy a népszámláláskor külön rovatba felvételezzék a csehszlovák állampolgársággal rendelkező, az állampolgárság nélküli, és külön rovatba az állam valóságosan külföldinek minősülő lakosságát.¹³

A prágai Állami Statisztikai Hivatal szakemberei, illetve az Állami Statisztikai Tanács tagjai 1930 folyamán különböző fórumokon többször is kifejtették álláspontjukat a megszámlálendő népesség nemzetiségi hovatartozásának szerintük leghitelesebb megállapítási módjával kapcsolatban.

Antonín Boháč, az Állami Statisztikai Hivatal osztályvezetője a nemzetiségi statisztika legelismertebb szaktekintélyei közé tartozott a Csehszlovák Köztársaságban. A nemzetiség közvetlen, szubjektív bevallás útján való meghatározását nem tartotta szerencsés eljárásnak, mivel szerinte nagyon sok embernek nincs is meghatározott nemzetiségi öntudata. *Boháč* véleménye szerint az egykori magyar Felvidéken, tehát Szlovákiában és Kárpátalján még mindig vannak nemzetiségi szempontból teljes közömbösséget tanúsító falvak, amelyek lakói előtt „a nemzetiség nemzetpolitikai értelemben ismeretlen fogalom”.¹⁴ *Boháč* kifejtette azt a meggyőződését, hogy szerinte a nemzetiségi viszonyok leghitelesebb felmérése a megszámláltak szabad, senki által nem befolyásolt anyanyelvi bevallása alapján érhető el. Az „anyanyelv” fogalmának meghatározására a következő definíciót ajánlotta: „Anyanyelven az a nyelv értendő, amelyet a megszámlált személy rendszerint a szüleitől már zsenge gyermekkorában elsajátított s amelyet mindmáig is beszél. Amennyiben valaki már nem bírja vagy nem beszél ezt a nyelvet, anyanyelveként azt a nyelvet jegyzi be, amelyet legjobban beszél. Ha valaki már gyermekkorától két vagy több anyanyelvet beszél, közülük azt írja be, amelyik a nemzetiségével összhangban van.”¹⁵

A nemzetiség-anyanyelv kérdéséhez *Dobroslav Krejčí* egyetemi tanár is hozzászólt; ő azt a nézetet vallotta, hogy a számlálóbiztosoknak közvetlenül a megszámláltak nemzetiségét kell majd kérdeznüik és bevallásukat feltétel nélkül el kell fogadniuk, függetlenül az illető személyek anyanyelvétől.¹⁶

Boháč kitűnő logikával érvelt *Krejčí* elmélete ellen. Rámutatott arra, hogy közvetve a Csehszlovák Köztársaság törvényei is feladatává teszik a népszámlálás végrehajtóinak a lakosság nyelvi megoszlásának felmérését, ugyanis annak ismerete hiányában lehetetlen volna a 122/1920. sz. tc., az ún. nyelvtörvény végrehajtása. *Krejčí*nek adott válaszában *Boháč* kifejtette, hogy szerinte a nemzetiség és az anyanyelv két különböző kategóriájú fogalom, amelyek szigorúan tudományos szempontok szerint ítélve nem téveszthetők össze. Ezért az volna a legkézenfekvőbb megoldás – érvelt tovább –, ha a népszámláláskor külön rovatba felvételeznék a megszámláltak nemzetiségét és külön rovatba azok anyanyelvét. Amennyiben azonban ez nem így történik, akkor véleménye szerint a nemzetiséget az anyanyelv alapján kell megállapítani, mivel leginkább ez a módszer van összhangban az állam törvényhozásának szellemével.¹⁷

A kormány 1930.június 26-án fogadta el a 86/1930.sz. kormányrendeletet, amely 32 paragrafusban rögzítette és foglalta össze a népszámlálás lebonyolításával kapcsolatos gyakorlati teendőket. A kormányrendelet 1. paragrafusa a népszámlálás eszmei időpontját határozta meg, amelyet 1930.december 1 -jéről 2-re virradó éjszaka éjféljére helyezett. Az 5.paragrafus kimondta, hogy a számlálóbiztosokat és számlálórevizorokat a járási hivatalok nevezik ki és munkájukra is azok felügyelnek. A kormányrendelet 6.paragrafusának első bekezdése azt szögezte le, hogy a népszámlálás részben számlálóívekkel, részben összeírási ívekkel történik, tehát hasonlóképpen, mint 1921-ben. Annak meghatározása, hogy hol alkalmazzanak számláló-, illetve hol összeírási íveket, az illetékes – csehországi, morvaországi, szlovákiai, kárpátaljai –

országos hivatalok jogkörébe tartozik. A számlálóíveket – az 1921.évi gyakorlatnak megfelelően – maguk a megszámláltak töltik ki, az összeírási ívek kitöltésére azonban csakis a számlálóbiztosok jogosultak. A 11.paragrafus kimondta, hogy hamis adatok tudatos bemondata vagy a népszámlálás szándékos zavarása a járási hivatalok által 10 000 koronáig terjedő pénzbírsággal, illetve három hónapig terjedő elzárással büntetendő. A 19.paragrafus szerint a számlálóbiztosok 1930.december 2-án reggel 8⁰⁰ óráig kötelesek elkezdni munkájukat.¹⁸

A 86/1930.SZ. kormányrendelet 20. és 21.paragrafusa foglalkozott a lakosság nemzetiségi hovatartozásának felvételezésével. A 20.paragrafus egyszerű tömörséggel világosan leszögezte, hogy „különösen a nemzetiségre vonatkozó adatokat kell kellően és pontosan az igazságnak meg-

felelően megállapítani, és nyomást gyakorolni senkire nem szabad". Az idézett kormányrendelet 21.paragrafusa a nemzetiség meghatározásának szabályait rögzítette. A szóban forgó paragrafus teljes szövege a következő:

„A nemzetiség rendszerint az anyanyelv alapján jegyeztetik be. Más nemzetiséget, mint azt, amelyet az anyanyelv tanúsít, csak akkor lehet bejegyezni, ha a megszámlált személy anyanyelvét sem családjában, sem háztartásában nem beszéli és a másik nemzetiség nyelvét tökéletesen bírja. A zsidók azonban mindig vallhatják magukat zsidó nemzetiségűeknek.

Bejegyezni csupán egyetlen nemzetiséget szabad. Ha valaki két nemzetiséget vall be, vagy egyet sem, akkor nemzetiségét anyanyelve alapján jegyzi be.

Felnőtt személyek és a lakás birtokosának családjához nem tartozó személyek (cselédek, tanoncok, albérlők stb.) nemzetiségüket maguk vallják be, kiskorú és beszámíthatatlan személyek helyett ezt azok törvényes képviselője végzi el. 14 éven aluli gyermekek nemzetisége szülei nemzetiségéhez igazodik; ha a szülők különböző nemzetiségűek, közülük annak nemzetiségéhez, aki a gyermekről gondoskodik; ha ezt mindketten teszik, vagy egyikük sem, s általában vitás esetekben, az apa nemzetiségéhez igazodik, törvénytelen gyermekeknél pedig az anya nemzetiségéhez.”¹⁹

A népszámlálási kormányrendelet 22.paragrafusa a számlálóbiztosok felülvizsgálati jogát törvényesítette a megszámláltak nemzetiségi bevallásával kapcsolatban: „Ha a biztosnak oka van kételkednie a számlálóívbe bejegyzett nemzetiségi adat helyénvalóságában, akkor az érintett személyt a szükségnek megfelelően, a háztartás fejének és más személyeknek kizárásával kihallgatja: amennyiben az összeírási ívet a biztos maga tölti ki (6.§ 3.bek.), akkor a megszámlált személyek nemzetiségi hovatartozását ugyancsak harmadik személy távollétében kell közvetlenül megkérdeznie.

A számlálóívbe bejegyzett nemzetiségi adatot a biztosnak csak a megszámlált személy beleegyezésével, kiskorú vagy beszámíthatatlan személynél pedig csak törvényes képviselőjének beleegyezésével szabad megváltoztatnia. Az érintett félnek minden ilyenfajta módosítást beleegyezése jeléül a megjegyzések rovatban aláírásával igazolnia kell.”²⁰

A kormányrendelet 23.paragrafusa felhatalmazta a felettes politikai hatóságot, hogy a számlálóbiztos felülbírálatát el nem fogadható, bemondott nemzetiségükhöz kitartóan ragaszkodó megszámláltakat ún. nemzetiség-megállapító kihallgatásokra rendelje be s azok nemzetisége felől haladék nélkül döntsön. „Amennyiben a megszámlált személy ragaszkodik a számlálóbiztos által helytelennek vélt nemzetiségi bejegyzéshez, illetve a bejegyzés kiigazítását megtagadja aláírásával megerősíteni, akkor a biztos az ügyet döntés végett a felettes politikai hatóság elé terjeszti, amely kihallgatja az érintett felet és haladék nélkül döntést hoz. E döntés ellen beadott fellebbezés nem bír halasztó hatállyal.”²¹

A népszámlálási kormányrendelet 22. és 23.paragrafusa tehát már eleve lehetővé tette, mintegy „törvényesítette” a számlálóbiztosok, ellenőrök és a felettes politikai hatóság önkényes eljárását a megszámláltakkal szemben, amennyiben azok nemzetiségi bevallásai nem lennének összhangban a hivatalos elvárásokkal.

A 86/1930.SZ. kormányrendelet 6.paragrafusa úgy intézkedett, hogy a népszámlálás részben számlálóívek, részben összeírási ívek alkalmazásával bonyolítandó le. A döntés joga ebben a vonatkozásban az egyes – csehországi, morvaországi, szlovákiai, kárpátaljai – országos hivatalokat illette meg. Amint az jóelőre várható volt, ezen a téren ismét a magyarság számára hátrányos döntések születtek. A csehországi és morvaországi országos hivatalok számlálóívek alkalmazása mellett foglaltak állást, ezzel szemben mind a szlovákiai, mind a kárpátaljai országos hivatal az összeírási ívek használata mellett döntött. A Szlovákiai Országos Hivatal például 1930.szeptember 11-én közzé tett 301/1930.sz. körrendeletében minden indoklás nélkül olyan értelemben utasította az illetékes hatóságokat, hogy a lebonyolításra kerülő népszámláláskor a számlálóbiztosok Szlovákia egész területén összeírási íveket kötelesek használni, amelyek kitöltésére csakis a biztosok hivatottak.²² Hasonló módon intézkedett a Kárpátaljai Országos Hivatal is. A magyar politikai pártok figyelme már 1930 nyarától a sorra kerülő népszámlálásra összpontosult. E pártok vezető politikusai, parlamenti képviselői, valamint e pártok sajtója igyekeztek mindent elkövetni annak érdekében, hogy a kisebbségi magyarság valamennyi rétege kellő nemzeti öntudattal felvértezve állja ki az 1930 decemberében sorra kerülő nagy próbát.

A magyar pártok parlamenti képviselői *1930 őszén megalakították a Magyar Parlamenti Pártok Népszámlálási Bizottságát*, amelynek elnökévé *Törköly József* nemzetgyűlési képviselőt, a Magyar Nemzeti Párt országos elnökét választották. A magyar pártok jogvédő bizottsága megalakításának gondolata 1930.október 1-jén vetődött fel először a kárpátaljai magyar pártok szövetségének Beregszászon megtartott ülésén. A tervezett jogvédő bizottság lett volna hivatott összegyűjteni a csehszlovákiai magyarság konkrét politikai, gazdasági, kulturális, társadalmi és egyéb panaszait.²³ Általános jogvédő bizottság létrehozására azonban egyelőre nem került sor, helyette azonban megalakult a sokkal időszerűbb Magyar Parlamenti Pártok Népszámlálási Bizottsága, amely már a népszámlálás tényleges lebonyolítása előtt tiltakozott annak tervezett végrehajtási módja ellen.

Törköly József képviselő 1930.október 20-án a képviselőház költségvetési bizottságának vitájában fejtette ki a magyar pártok álláspontját a népszámlálással és általában a csehszlovák kormány nemzetiségi politikájával kapcsolatban. *Törköly* nyílt őszinteséggel, élesen fogalmazva szögezte le, hogy szerinte Csehszlovákia „egy teljesen kifejlett rendőrállam”, amelynek egyik burkolt célkitűzése a nemzetiségek beolvasztása és a csehszlovák „nemzeti állam” fikciójának megvalósítása.

Terjedelmes beszédének érdemi részében *Törköly* az elközelgő népszámlálással foglalkozott. Kitért az 1921.évi népszámlálás szerinte igazságtalan lebonyolítási módjára, a számlálóbiztosok visszaéléseire, valamint az egész eljárásban megnyilvánuló nemzetpolitikai célzatosságra. *Törköly* beszédének további részében a magyarságra sérelmesnek nevezte a népszámlálási kormányrendelet 22.paragrafusát s azt egyszerűen „szégyenparagrafusnak” bélyegezte, mivel az szinte serkenti a számlálóbiztosokat a nemzetiségek elleni visszaélésekre. Sérelmesnek tartotta továbbá azokat az intézkedéseket is, melyek szerint a népszámlálást Szlovákiában és Kárpátalján ún. összeírási ívek alkalmazásával bonyolítják le, mivel ez a gyakorlat csak újabb kútforrása lesz a különböző visszaéléseknek. Beszéde végén gyors számvetést készített a csehszlovákiai magyarság várható lélekszámával kapcsolatban. Az 1921.évi népszámlálás adataihoz hozzáadta a

magyarság évenkénti tiszta szaporulatát s így megállapította, hogy az 1930 decemberében lebonyolításra kerülő népszámlálásnak 834 764 csehszlovákiai magyart kellene kimutatnia. Beszéde végeztével Törköly képviselő több módosító javaslatot terjesztett be a népszámlálás gyakorlati lebonyolítását szabályozó 86/1930.sz. kormányrendelettel kapcsolatban. Többek között indítványozta, hogy a számlálóbiztosoknak és a felettes politikai hatóságnak ne álljon jogában felülbírálni a megszámláltak nemzetiségi bevallását, a népszámlálás Szlovákiában és Kárpátalján is legalább részben – az ezer lakoson felüli településeken – számlálóívek alkalmazásával történjék, a számlálóbiztosok mellé a községi képviselőtestület két-két bizalmi férfit nevezhessen ki, a csehszlovák haderő alakulataira vonatkozó nemzetiségi adatokat külön kimutatásokban tüntessék fel, a hamis adatok tudatos bevallása mellett a hamis adatok tudatos felvételezése is büntetendő cselekménynek számítson stb.²⁴

A magyar pártok vezetői nemzetközi vonatkozásban is szóvá tették a közelgő népszámlálás sérelmesnek tartott mozzanatait. 1930.november 18-án *beadvánnyal, fordultak a Népszövetséghez*, s felhívták a szervezet figyelmét a kisebbségi jogok megsértésének veszélyére a tervezett csehszlovák népszámlálási gyakorlatban. A petíció a 86/1930.sz. kormányrendelet mellett sérelmesnek találta a Szlovákiai Országos Hivatal 1930. szeptember 11-én kelt 301/1930.sz. rendeletét is, amely kimondta, hogy Szlovákiában nem a megszámláltak, hanem csakis a számlálóbiztosok jogosultak az összeírási ívek kitöltésére. Azt is sérelmezték, hogy a népszámlálási kormányrendelet szerint a számlálóbiztosok bizonyos esetekben felülbírállhatják a megszámláltak nemzetiségi bevallását, sőt a renitenskedő, azaz bevallott nemzetiségükhöz kitartóan ragaszkodó meg-számláltakat a felettes politikai hatóság elé citálhatják.²⁵

A magyarság vezetői azonban kezdettől fogva tudatában voltak annak, hogy sem a csehszlovák kormány, sem a parlament, sem a Népszövetség nem tanúsít majd kellő megértést panaszaikkal szemben. Tudták, hogy a csehszlovákiai magyarság csakis önerejében bízhat és arra támaszkodhat a népszámlálási kormányrendelet intézkedéseivel majdan visszaelő számlálóbiztosok és felettes politikai hatóság praktikáival szemben. A magyar lakosság megfelelő felkészítésének és felvértetésének folyamatában jelentős szerep hárult a magyar pártok sajtójára, elsősorban a *Prágai Magyar Hírlapra*.

E lap kezdettől fogva fokozott figyelmet szentelt a népszámlálással kapcsolatos fejleményeknek, különösen nagy teret szentelt annak, hogy öntudatos, bátor kiállásra buzdítsa a csehszlovákiai magyarságot: „A ti-zenötös rovat [felírta]: Nemzetiség, anyanyelv! Magyar nemzetiségűek! Magyar anyanyelvűek! Figyeljete, hogy a biztos ebbe a rovatba a ti vallomásotokat írja-e be!”

Törköly képviselő már a népszámlálás előtt egy hónappal figyelmeztette az egész csehszlovákiai magyar társadalmat az elközelgő népszámlálás rendkívüli fontosságára: „Ki kell kiáltani, hogy a magyar lélek a nagy megpróbáltatás dacára él és élni fog mindörökké! Hogy nem akarunk öngyilkosok lenni még a balsorsban sem, de élni akarunk, és tanúságot akarunk tenni nemzeti öntudatunkról, megingathatatlan nemzeti érzésünkről, nemzeti hűségünkről!”²⁶ Törköly cikke bátorítás, öntudatot, elszántságot erősítő buzdítás. A PMH egyik vezércikke arra hívta fel a magyar lakosság figyelmét, hogy olyan heterogén összetételű államban, mint amilyen Csehszlovákia is, *a népszámlálásnak elsősorban politikai és nem tudományos jelentősége van*. A kisebbségi jogok ugyanis Csehszlovákiában az egyes nemzeti kisebbségek számbeli erejének függvényei. A kisebbségi nyelvek használata például csakis ott biztosított, ahol az adott kisebbség eléri a húszszázalékos arányt. „Minden magyarnak tudnia kell kötelességét – fejtegette a PMH idézett vezércikke –, amely tíz év tapasztalata után jól felfogott érdeke: a magyar nemzetiségű, magyar anyanyelvű lakosság vallja magát a népszámláláson magyarnak, semmiféle rábeszélésnek, kapacitálásnak ne engedjen, hanem tartson ki sziklaszilárdan amellett, hogy

magyar."²⁷

A népszámlálás elpolitizálását és a népszámlálási statisztikák kisebbségellenes kiaknázásának tényét a kellő objektivitással rendelkező *Emanuel Rádl*, a prágai Károly Egyetem professzora, az európai hírű cseh tudós is nyíltan elismerte. *Rádl* professzor a PMH egyik munkatársával 1930.november 28-án folytatott beszélgetésében világosan kifejtette, hogy nézete szerint a csehszlovákiai népszámlálások nem tudományos szempontok alapján végrehajtott hiteles felmérések, hanem politikai törekvések alátámasztásául szolgáló aktusok, s mint ilyenek, tág teret engednek a különféle befolyásolásnak és hangulatoknak, valamint lehetővé teszik a kisebbségek számának hatékony statisztikai csökkentését.²⁸

„A nemzetiséghez való tartozás mindenkinek legszentebb egyéni joga” - oktatta ki olvasóit a PMH egyik novemberi száma. „Abban őt befolyásolni senkinek nem szabad, és minden ilyen kísérlet szigorúan büntetendő cselekmény. Minden magyar nemzetiségű bátran és szabadon vallja magát magyarnak az élet minden körülményei között, így elsősorban a népszámlálás alkalmával, amikor különösen fontos a nemzetéhez való ragaszkodás, mert minden egyes nemzetiségi vallomás kihat az egész magyarság életére. A nyelvi jogok szabad gyakorlása ugyanis minálunk százalékos arányhoz van kötve ...”²⁹

A magyar pártok vezetői már eleve számoltak a számlálóbiztosok, revizorok és politikai hatóságok magyartalanító törekvéseivel, azért erre a veszélyre is igyekeztek felkészíteni a magyar lakosságot. A magyar pártok sajtója ezért nyomatékosan felhívta, a magyarok figyelmét, hogy amennyiben a számlálóbiztosok nem lesznek hajlandók magyar nemzetiségűeknek beírni az annak jelentkezőket, és amennyiben ebből az ügyből kifolyólag a megszámláltakat beidézik a felettes politikai hatóságra, a beidézetek haladéktalanul keressék fel a magyar pártok valamelyik közeli pártirodáját, ahol díjtalanul ügyvéd-jogképviselőt kapnak segítségül, aki elkíséri őket az ún. „nemzetiségmegállapító kihallgatásra”.³⁰

A Magyar Parlamenti Pártok Népszámlálási Bizottsága november első felében nyilvánosságra hozta *A magyarság népszámlálási tízparancsolatát*, amelyet november folyamán a magyar pártok sajtója többször is közölt. A „népszámlálási tízparancsolat” tömören, érthető stílusban foglalta össze – a népszámlálási kormányrendeletből kiindulva – a megszámláltak jogait, s emellett gyakorlati tanácsokkal látta el a magyar lakosságot a népszámlálás magyar szempontból legfontosabb mozzanatával, a nemzetiségi bevallás és bejegyzés körül várható bonyodalmakkal kapcsolatban. Az először 1930.november 12-én közzé tett „népszámlálási tízparancsolat” teljes szövege a következő:

„1. *A népszámlálásnál valljad magad tántoríthatatlanul magyarnak, magyar nemzetiségűnek, magyar anyanyelvűnek.*

2. *Bárki akarna más vallomásra szép szóval, rábeszéléssel, ígéretesekkel, fenyegetéssel rábírní, tarts ki magyarságod, magyar anyanyelved mellett.*

3. *Ha a számlálóbiztos otthonodba lép, fogadd udvariasan, de magyarul üdvözlő és magyarul beszélj vele. Követeld a népszámlálási biztostól igazolványának (legitimációjának) felmutatását, hogy aki meg akar számolni, az népszámláló biztosnak tényleg ki van nevezve.*

4. *Őrizd ellen a bejegyzés valóságát! Ha a számlálóbiztos szilárd akaratnyilvánításod ellenére nem magyarnak, nem magyar nemzetiségűnek ír be, családod tagjainak jelenlétében azonnal tiltakozz.*

5. *Ha a járási hivatal, illetve járási főnök anyanyelvi vallomásod miatt kihallgatásra idéz, jelenj meg, tarts ki szilárdan amellett, hogy magyar, magyar nemzetiségű, magyar anyanyelvű vagy.*

6. *A törvény szerint semmi bántódás, megrövidítés nem érhet, ha magyarnak vallod magad.*

7. *A járási hivatalban felvett jegyzőkönyvet csak akkor írd alá, ha azt szóról szóra megértetted s*

ha az íven a jelenlétedben tintával írják be, hogy magyar nemzetiségű, magyar anyanyelvű vagy, és ezt az ívet aláíratják veled. Ha a járási hivatal anyanyelvi vallomásodat nem fogadja el s más anyanyelvet állapít meg, mint amelyet te kinyilatkoztattál, az ívet és a jegyzőkönyvet ne írd alá, hanem tégy azonnal jelentést a magyarság pártjai: az országos keresztényszocialista párt, a magyar nemzeti párt vagy a magyar nemzeti munkáspárt valamelyik helyi szervezeténél.

8. Ha valami jogtalanság történik veled, mással szemben elkövetett visszaélésről megbízható forrásból értesülsz, tégy azonnal jelentést pártjaink valamelyik helyi szervezeténél.

9. Ha a járási hivatal más nemzetiséget, más anyanyelvet állapít meg, mint amelyet te kinyilatkoztattál, 15 nap alatt fellebbezéssel kell élned. Fellebbezésed a magyarság pártjainak titkárai útján készítesd el, akik díjtalanul járnak el ügyedben, és semmiféle költséget nem kell viselned.

10. Magyar vagy és köteles vagy magyarnak, magyar nemzetiségűnek, magyar anyanyelvűnek vallanod magad. Ne feledd el, hogy vallomásoddal nemcsak a magad sorsáról, hanem gyermekeid sorsáról és jövődjéről döntesz. Magyar légy mindhalálig, s véled lesz az Isten!"³¹

A Magyar Parlamenti Pártok Népszámlálási Bizottsága röplapok formájában is szeretne volna terjeszteni a „népszámlálási tízparancsolatot”. Holota János képviselő 1930. november 17-én a magyar pártok nevében kérvénnyel fordult a Szlovákiai Országos Hivatalhoz ebben az ügyben. Mivel azonban a hivatal nem válaszolt a benyújtott kérvényre, november 27-én Alapy Gyula és Blanár Béla tartománygyűlési képviselők személyesen fordultak Jozef Országh-hoz, a Szlovákiai Országos Hivatal alelnökéhez, aki kereken kijelentette – minden indoklás nélkül –, hogy a kérvényezett röplap terjesztése nem engedélyezhető.³²

A Népszámlálási Bizottság 1930 november közepén egy szolid kis könyvecskét is kiadott a pozsonyi Concordia Kiadóvállalat és Könyvnyomda gondozásában „Az 1930. évi népszámlálás” címmel. A 68 oldalas füzet csupán 500 példányban jelent meg, s elsődleges célja az volt, hogy a magyar pártok tisztségviselői és aktivistái számára tájékoztatóul szolgáljon a népszámlálás körüli tudnivalókkal kapcsolatban.

A könyvecske előszavát Törköly József nemzetgyűlési képviselő, a Népszámlálási Bizottság elnöke írta. A füzet első része egy magvas tanulmányt tartalmazott, amely behatóan elemezte az 1921.évi csehszlovák népszámlálás tapasztalatait. A második rész teljes terjedelmében közölte a 86/1930.SZ. ún. népszámlálási kormányrendelet szövegét, minden paragrafushoz részletes magyarázatot fűzve. A könyvben benne foglaltatott még a sajtóban már közzé tett „népszámlálási tízparancsolat”, illetve egy, a PMH-ban már szintén közölt írás „Hogyan kell viselkednie a magyar nemzetiségűnek a népszámlálás alkalmával?” címmel. A könyvhöz függelékként csatolták a hivatalos összeírási ív mintáját, amelynek cseh nyelvű szövegéhez a kiadó magyarnyelvű fordítást is csatolt.³³

A Népszámlálási Bizottság által kiadott könyvecske azonban fölkeltette a hivatalos állami közegek rosszsallását, aminek következtében 1930. november 21-én a pozsonyi államügyészség elkoboztatta a Concordia nyomdában talált példányokat.³⁴ Az elkobozást követő napokban Törköly képviselő a magyar pártok nevében tiltakozott ugyan Juraj Slávik belügyminiszternél a pozsonyi államügyészség eljárása ellen, de eredménytelenül.³⁵

Az előjelek tehát nem jósoltak semmi jót, sőt ellenkezőleg, 1930 novemberében a politikai hatóságok több megnyilvánulásából is arra lehetett következtetni, hogy a népszámláláskor az államhatalom nem bánik majd kesztyűs kézzel a nemzeti kisebbségekkel. November második felében már kezdtek kiszivárogni hírek a magyar vidékekre kinevezett számlálóbiztosi gárda összetételéről. Az 1930.szeptember 25-én kiadott 45518/1930.SZ. belügyminiszteri körrendelet kimondta ugyan, hogy nemzetiségi vidékeken csakis olyan számlálóbiztosok kinevezése

lehetséges, akik az érintett nemzeti kisebbség nyelvét is tökéletesen beszélik, a járási hivatalok azonban egyáltalán nem vették figyelembe ezt az intézkedést. A magyar többségű Rimaszombatban például a huszonkét kinevezett számlálóbiztos között egyetlen magyar nemzetiségű sem volt, és közülük mindössze öten tudtak jól magyarul, a többi vagy törve, vagy egyáltalán nem beszélte a lakosság többségének nyelvét.³⁶ November második felében hasonló nyugtalanító hírek érkeztek a magyar nyelvterület egyéb pontjairól is.³⁷

A nyugtalanító jelenségekről érkező hírek ellenére élt azonban egy bizonyos elszánt optimizmus is a népszámlálást váró magyar nemzeti kisebbség köreiben. Bízta a magyar vidékek aránylag nagyobb természetes szaporulatában, számítottak a zsidó vallású magyarok állhatatos nemzethűségére, reménykedtek az egész csehszlovákiai magyarság nemzeti öntudatának megszilárdulásában, és nem utolsósorban, bíztak a magyar pártok ellenőrző-korrigáló tevékenységének hatékonyságában. *Törköly József* képviselő például 1930. november 26-án nyíltan bejelentette a prágai parlamentben, hogy a magyar pártok gyűjteni fogják a népszámlálási visszaeséseket, s azokat újabb beadvány formájában a Népszövetség elé szándékoznak terjeszteni.³⁸

A Magyar Parlamenti Pártok Népszámlálási Bizottságának becslése szerint *a csehszlovákiai magyarság száma az 1930. decemberi népszámláláskor eléri majd a 816 800-at*, a növekedés 1921 februárjához viszonyítva tehát meghaladja a 70 000 főt.³⁹ A magyar pártok sajtójában is napvilágot láttak bizakodó cikkek a magyarság számának alakulásával kapcsolatban. A népszámlálás eredménye „meggyőződésünk szerint kedvező lesz: a magyar nemzeti kisebbség száma és fajsúlya nem fog kicsinynek találtatni” - írta optimistán a PMH-ban Halmi Béla, a Magyar Nemzeti Párt kassai körzetének alelnöke.⁴⁰

A csehszlovák államhatalom célja a következő volt: a szlovák többségű vidékek szóránymagyarságának teljes eltüntetése, a vegyes lakosságú városok, falvak szlovák többségűvé tétele, a szintiszta magyar községekben kisebb-nagyobb szlovák kisebbség kimutatása. *Jozef Čajka* udvardi jegyző a *Slovenský Denník* hasábjain is hangot adott ezeknek a törekvéseknek. Dél-Szlovákia szintiszta magyar falvai szerint csak látszatra magyarok, mivel azokban - mint például az ő falujában, Udvardon is – sok szlovák származású vagy szlovák nevű család is él. Ezek egytől egyig elmagyarosodott szlovákok, akiket majd mind szlovák nemzetiségűeknek kell beírni, tekintet nélkül arra, hogy magyar anyanyelvűek és csakis magyarul beszélnek. Az elmagyarosodott szlovákok „vissza-szlovákosítása” elsőrendű feladata lesz a népszámlálásnak – okoskodott az udvardi jegyző –, ezért „joggal várható, hogy a nemzetiségi statisztika jelentősen módosul majd a mi javunkra”.⁴¹ *Anton Granatier*, a hírhedt Slovenská Liga egyik főembere is azt hangoztatta a *Slovenský Denník*-ben, hogy a magyarok összlétszámának és százalékarányának törvényszerűen tovább kell csökkennie, mivel a magukat eddig magyarnak tartó „elmagyarosodott” szlovákok tömegével fognak visszatérni eredeti anyanemzetükhöz. Granatier 1930. november 30-án megjelent harcias hangvételű újságcikkének már a címe is sokat sejtető: *V predvečer bitvy (A csata előestéjén)*.⁴²

Nyugtalanító hírek, értesülések a legmagasabb hivatalos körökből is tucatszám szivárogtak ki a nagy izgalommal várt népszámlálás lebonyolításának tisztaságával kapcsolatban. Ezek közül többet a magyar pártok sajtója is nyilvánosságra hozott. A magyar pártok vezető politikusai például november közepén arról is tudomást szereztek, hogy 1930. október 16-án a belügyminiszter a népszámlálással kapcsolatos titkos utasításokat küldött a Szlovákiai Országos Hivatal elnökségéhez. Az említett bizalmas levél a magyar vezetők értesülései szerint többek között a következő utasításokat tartalmazta: „A népszámláló funkcionáriusok kinevezésénél

irányadó elvnek kell lenni, hogy az államhűségi szempontból teljesen megbízható és csehszlovák nemzeti szempontból is megbízható egyének kapjanak megbízást. Különösen nagy gond fordítandó azon járásokra, amelyekben kívánatos a csehszlovák elem megerősödése."⁴³ E hír hitelességével kapcsolatban Törkölty József képviselő 1930.november 29-én interpellációt terjesztett be a prágai kormányhoz, amely néhány napon belül reagált is rá. A belügyminiszter azonban a leghatározottabban cáfolta a népszámlálással kapcsolatos bármilyen titkos utasítás létezését.⁴⁴

December 2-án, tehát éppen a népszámlálási munkálatok indulásának napján, a sajtó újabb botrányos esetről számolt be. 1930.november 24-én ugyanis az ógyallai járási főnök rendeletéből a Komárom megyei Udvardon oktatást rendeztek a járás vegyes, szlovák–magyar jellegű községeibe kinevezett számlálóbiztosok részére, s ezen az értekezleten a járási főnök kiküldötte állítólag egyszerűen megszabta, hogy az egyes vegyes nemzetiségű községekben hány százalék magyart szabad majd összeírni. Megállapította például, hogy Koltán legfeljebb 10, Jászfalu és Csehi községekben 5-5, Szemere és Baromlak községekben pedig még ennél is alacsonyabb százalékarányú magyarságot szabad csak feltüntetni.⁴⁵

Ilyen előzmények alapján tehát feltételezhető és várható volt, hogy az 1930.december 2-án reggel kezdődő népszámlálás gyakorlati lebonyolítása is több jogos panaszra ad majd okot. A magyar pártok magukra vállalták a magyarságot érő népszámlálási visszaélések orvoslásának kiesz-közlését, amennyiben ennek érdekében a sérelmet szenvedett magyar valamelyik magyar pártirodát fölkeresi.

1930.december 2-án a PMH lendületes cikkben hívta fel a csehszlovákiai magyarság figyelmét az aznap kezdődő népszámlálás nemzetiségi vonatkozásának jelentőségére. A cikk szerint a lelkiismeret parancsának minden magyart arra kell indítania, hogy éljen a törvény által biztosított jogával, és vallja magát minden közvetlen nyomás ellenére magyar nemzetiségűnek. „Jól tudjuk, hogy igen sok embernél a tényleges vagy félt függőség – a saját vagy hozzátartozói existenciájának féltése nagyon is befolyásolja a lelkiismereti szabadságot” – írta józan realitással a PMH, majd bátorítóan így folytatta: „De midőn a legszentebb kincsünkről, nemzetiségünkről és anyanyelvünkről van szó, félre kell tenni minden anyagi érdeket és ha szükséges, áldozatot is kell hozni. A törvény bünteti az anyanyelv hamis bevallását, és mi nem kívánunk mást a magyarajkú őslakosoktól, mint hogy becsületesen, szigorúan a törvény értelmében mondják be az anyanyelvüket és semmi befolyásnak nem engedve, ahhoz ragaszkodjanak.” Az idézett cikk szerzője zsidó vallású magyar, aki ezért különös szeretettel fordul a magyar ajkú zsidósághoz. Tudatosítja aényt, hogy a fennálló politikai viszonyok következtében „különösen erős lélekvásárlás indult meg a zsidóság körében”. Cikkében találóan kifejtette, hogy a népszámlálási kormányrendelet a zsidóság számára látszatra „privilegiumot statuált”, amelynek következtében „egyszerre kiváltságos néppé lettünk”. Ugyanis „mindenki másnál az anyanyelv határozza meg a nemzetiséget, csak a zsidónak engedi meg a törvény, hogy az anyanyelvétől eltekintsen és felekezeti hovatartozása alapján magát zsidó nemzetiségűnek vallhassa”. A cikk szerzője szerint azonban mindez csak azért van, hogy ezáltal a zsidóság nagy részét elvonják a magyar vagy német kisebbségtől. A magyar nyelvű és magyar érzelmű zsidóság nevében öntudatosan vallja: „Mi zsidók, akik magyaroknak születünk, a magyar kultúrán nőttünk fel, sőt sok jeles emberünk az újabbkori magyar kultúra megteremtésében erősen részt vett, és akik a múltban is büszkén vallottuk magunkat magyaroknak, nem azért vagyunk magyarok, hogy akár Gömbösnek, akár pedig bárki másnak tessünk, hanem azért, mert mások nem lehetünk. Mi a magyar nemzet testének egy része vagyunk, és a nemzet testéről minket senki le nem szakíthat; ha pedig magunk tagadnók meg magyarságunkat, az becstelenség

volna".⁴⁶

1930.december 2-án reggel a számlálóbiztosok megkezdték munkájukat. Megkezdték azonban munkájukat a magyar pártszervezetek irodái is, amelyek mindenütt serényen jegyzőkönyvezték a hozzájuk forduló és a számlálóbiztosok törvénytelen eljárása ellen panaszkodó magyarok sérelmeit.

A magyar pártok sajtója naponta garmadával közölte a legkirívóbb visszaéléseket és törvénytelenségeket Szlovákia és Kárpátalja különböző vidékeiről, több esetben a törvénytelenül eljáró számlálóbiztosok neveivel együtt. A magyar pártszervezetek irodái kitűnően végezték munkájukat. Minden hozzájuk forduló magyar panaszos sérelmét jegyzőkönyvezték, majd azokat haladéktalanul betérjesztették a felettes politikai hatósághoz, másolataikat pedig elküldték *Törköly József* nemzetgyűlési képviselőnek, a Magyar Parlamenti Pártok Népszámlálási Bizottsága elnökének.

A számlálóbiztosok által elkövetett magyarellenes visszaélések és törvénytelenségek azonban mindjárt a népszámlálás első napjaiban olyan méreteket öltöttek, hogy *Törköly József* képviselő, az említett magyar pártok Népszámlálási Bizottságának elnöke december 5-én jónak látta felhívással fordulni az ország magyar lakosságához és határozott kitartásra szólítani fel őket a számlálóbiztosok önkényeskedésével szemben. „A posta és a távíró szinte percek alatt újabb és újabb sérelmekről és visszaélésekről ad jelentést, amelyek a népszámlálás alkalmával Szlovenszko és Ruszinszko magyarságát érik” – szögezte le *Törköly József* képviselő mindjárt felhívása elején. „Ezek a sérelmek és visszaélések kiáltó jogfosztások, mert lábbal tiporják a népszámlálási kormányrendelet és belügyminiszteri rendeletek intézkedéseit. Megbízható jelentések érkeznek be arról, hogy szinte általános jelenség, hogy a népszámláló biztosok nem tartják szem előtt a népszámlálási kormányrendelet 20. paragrafusát, amely szó szerint ezeket mondja: „Különösen a nemzetiségre vonatkozó adatokat kell pontosan és kellően az igazságnak megfelelően megállapítani és nyomást senkire nem szabad gyakorolni.”

Törköly József képviselő a továbbiakban felhívta a figyelmet arra, hogy az eddigi tapasztalatok szerint a számlálóbiztosok leginkább a következő visszaéléseket követik el: „1. Igen sok helyütt megtörténik, hogy zsidó és görög-katolikus vallású magyar anyanyelvűeket határozott magyar nemzetiségű vallomásuk ellenére más nemzetiségűnek írnak be. 2. Igen sok esetben a népszámláló biztosok nem a megszámoltak előtt töltik ki a nemzetiségi vallomást, hanem egyszerűen papírlapra jegyzik fel az adatokat és az ív kitöltése nélkül távoznak a megszámolt lakásából. 3. Igen sok esetben a megszámoltak a biztos nem enged betekintést az összeírási ívbe. 4. Igen sok esetben a biztos presszióval akar valakit rábírní nemzetiségi vallomásának megváltoztatására.” *Törköly József* képviselő felhívása azonban arra is figyelmeztette a magyar lakosságot, hogy e négy csoportban felsorolt visszaéléseken kívül még sokfajta egyéb törvénysértésről is érkeznek jelentések. „Egyetemes nemzeti érdek parancsolja, hogy egyetlen magyar lelket se engedjünk elveszni” – proklamálta felhívásában. „Mindenki, akit sérelem ért, forduljon a községében vagy a közeli központban működő magyar politikai pártirodához, amely tanáccsal szolgál.” A felhívás értelmében „minden egyes sérelmet és visszaélést reparálnunk, illetve megtorolnunk kell”. *Törköly* szerint „épp ezért mulaszthatatlan nemzeti kötelesség, hogy mindenki, akit sérelem ért, megkeresse a jogorvoslás útját”. A felhívás a következő ígérettel zárult: „A magyarság pártjainak törvényhozói minden egyes magyar anyanyelvű nemzettestvérünk érdekében meg fogják tenni azokat a szükséges lépéseket, amelyek a magyarság érdekeinek megvédelmezése céljából szükségesek.”⁴⁷

A magyar pártok sajtója naponta újabb és újabb visszaélésekről számolhatott be: „Vannak egyes

városok, magyar vidékek, amelyekre különös súllyal nehezedik a népszámláló biztosok meg nem engedett és törvénybe ütköző terrorja" – írta a PMH december 7-én, a népszámlálás hatodik napján. „Különösen azoknak a vidékeknek magyar lakossága szenved ez alatt a nyomás alatt, amely vidékek a szlovák–magyar nyelvhatár közelében vannak" – mutatott rá az említett lap. „Egész pontosan földrajzilag felrajzolhatók azok a területek, amelyeken különösen érvényesül ez a meg nem engedett befolyásolás, amelynek nyilvánvaló célja, hogy a szlovák–magyar nyelvhatárt a papíroson lejjebb szorítsa. Rendkívüli súllyal nehezedik a nyomás azokra a városokra, amelyeket az 1921. éves népszámlálás a veszedelmes zónába sorolt, így különösen Munkácsról és Kassáról érkeznek a legkiáltóbb visszaélésekről jelentések" – írta a PMH.⁴⁸

A Magyar Nemzeti Párt kassai irodája szünet nélkül jegyzőkönyvezte a kassai és környékbeli magyarok sérelmeit. *Várnay Ernő* főtitkár százszámra terjesztette be a sérelmekről szóló jegyzőkönyveket a városi főjegyzői hivatalhoz, természetesen, azok másolatát naponta elküldte *Törköly József* képviselőnek, a Magyar Parlamenti Pártok Népszámlálási Bizottsága elnökének.⁴⁹ Kassán mindjárt a népszámlálás kezdetén súlyos panaszok merültek fel a számlálóbiztosok eljárása ellen. A biztosok gyakran nem voltak hajlandók magyarnak bejegyezni a magukat annak vallókat. Az egyik biztos például nyíltan kijelentette az egyik kassai család előtt, hogy szerinte „aki Kassán született és kassai illetőségű, az nem lehet magyar".⁵⁰

Kassa környékén több községből érkeztek hírek durva jogsértésekről, Abaújszínán például az ottani magyar lakosság nagy részét erőszakkal szlováknak írták be a számlálóbiztosok, december 5-én erre mintegy 60 abaújszíni családfő panasszal fordult a járási hivatalhoz, jogorvoslást követelve az önkényeskedő számlálóbiztosok eljárása ellen.⁵¹ A vegyes lakosságú, de szlovák többségű Zsebes község magyartalanítása pedig egyenesen párját ritkító erőszakos módon történt. Az említett katolikus szlovák többségű községnek jelentős számú református magyar kisebbsége is volt. A számlálóbiztos, természetesen, ezeket a református magyarokat is igyekezett volna szlovákoknak beírni, mivel azonban ők határozottan és hajthatatlanul kitartottak magyar nemzetiségük mellett, a biztos egyszerűen abbahagyta a református utcásor lakóinak számbavételét, és elutazott a községből. Néhány nap múlva azonban csendőri kísérettel tért vissza. Csendőri asszisztenciával folytatta a gerinces református magyar családok összeírását, akiket minden tiltakozásuk ellenére szlovákoknak nyilvánított és olyanoknak is írt be. Hasonló módon jártak el a Kassától délre fekvő Bárca község református magyarjaival szemben is.⁵²

A nagykaposi járásban is visszaélések történtek az ottani magyarság rovására. A számlálóbiztosok főleg a vegyes lakosságú és így kétnyelvű községeket igyekeztek „visszahódítani" a szlovákság számára. A legkirívóbb esetek Pályin községben fordultak elő. A számlálóbiztosok a pályini református magyarokat is sorra szlovák nemzetiségűeknek jegyezték be, az ellenszegülőket pedig a nagykaposi járási főnök idéztette be ún. nemzetiségmegállapító kihallgatásokra. A járási főnök aztán valamennyi beidéztet – többek között például Szilágyiné Lehotay Máriát, Szilágyiné Oláh Terézt, Szilágyi Sándort kiskorú gyermekeivel együtt, Baloghné Oláh Zsuzsannát, Pénzesné Kontray Zsuzsannát, Pénzesné Böszörményi Helént, Pénzes Lajost, Tegenyei Balogh Józsefet, Lehotay Sándort, Baloghné Egry Zsuzsannát, Baloghné Köröskényi Juliannát stb. – szlovák nemzetiségűnek nyilvánította azzal az indoklással, hogy azok szerinte, úgymond, nem beszélik helyesen a magyar nyelvet.⁵³

Kárpátalján is általános felháborodást váltott ki a népszámlálás lebonyolításának módja. Itt olyan esetek is előfordultak, hogy a számlálóbiztosokként működő csendőrök és fináncok egyenruhában végezték az összeírást, ami már eleve visszatetszést váltott ki a megszámlált lakosság körében.⁵⁴ A számlálóbiztosok önkényeskedése a keleti végeken főleg a zsidó és görög-katolikus magyarokat sújtotta.

Munkácson általános volt a panasz, hogy a magukat magyar nemzetiségűeknek valló zsidó vallásúakat a számlálóbiztosok nem hajlandóak magyaroknak bejegyezni. Különösen két biztos, Emanuel Kveton és Václav Bartiniček eljárása volt ezen a téren feltűnően kirívó. Mindkét számlálóbiztos állítólagos felsőbb utasításra hivatkozott, és a zsidó vallású családoknál - amennyiben azok magyar nemzetiségűeknek jelentkeztek - az összeírási ív nemzetiségi rovatát nem voltak hajlandóak kitölteni, illetve a zsidó vallásúakat mindjárt zsidó nemzetiségűeknek is nyilvánították.⁵⁵ Általános jelenség volt az is, hogy a görög-katolikus vallású magyarokat mindenütt igyekeztek ruténeknek beírni. A biztosok ebben a vonatkozásban is többször felsőbb utasításra hivatkoztak. Több konkrét panasz érkezett Munkácsról, de Kárpátalja egyéb helységeiben is sorozatosan követtek el visszaéléseket a görög-katolikus magyarokkal szemben; a biztosok a megszámláltakat határozott kívánságuk ellenére ruténeknek jegyezték be, illetve az összeíró ívek nemzetiségi rovatát kitöltetlenül hagyták.⁵⁶ Munkácson aztán azokat a zsidó és görög-katolikus vallásúakat, akik következetesen ragaszkodtak magyar nemzetiségükhöz s panaszt tettek a számlálóbiztosok szabálytalan eljárása ellen, tömegesen idézték be a járási hivatalba, hogy ott - úgymond - „nemzetiségüket felülvizsgálják”. Ezeken az ún. „nemzetiség-megállapító kihallgatásokon” azonban csak a legritkább esetben ismerték el a panaszosokat magyar nemzetiségűeknek. A számlálóbiztosok visszaélései ellen panaszt tevő zsidó és görög-katolikus magyarokkal szemben a politikai hatóság is rendszerint radikálisan és határozott keménységgel lépett fel, sőt sok esetben még 1000–2000 koronás pénzbírsággal, illetve elzárással is sújtotta őket a „számlálóbiztos tudatos félrevezetése” és „hamis adatok bemondása” címén.⁵⁷

Több helyen előfordult, hogy a számlálóbiztosok önkényesen névelemzést alkalmaztak, és a szláv hangzású vezetéknevvvel rendelkező magyarokat nem voltak hajlandóak elismerni magyar nemzetiségűeknek. Léván és a környező falvakban, főleg Nagysallón, Zselízen, Kiskéren és Vámosladányban volt gyakori a visszaélésnek ez a típusa, ahol ugyanis a szlávos nevű magyarokat gyakran még akkor is szlovákoknak írták be, ha azok egyáltalán nem is beszéltek a szlovák nyelvet.⁵⁸ Hasonló visszaélésekről érkeztek panaszok Rimaszombat környékéről, főleg a szintén nemzetiségileg vegyes falvakból, például Kuntapolcáról, Rimatamásfalváról, Dobócáról, Gömörhosszúsóról, Pelsőcardóról, Csetnekről, Ilona-halmáról stb., amelyeket a számlálóbiztosok mindenütt megkíséreltek „visszahódítani” a szlovákságnak.⁵⁹ A verebélyi járás néhány községéből, például Gyékényesről, Alsó- és Felsőgyűrödről a járási hivatalba is berendelték a szláv hangzású nevű magyarokat, ahol a népszámlálási revizor azok minden tiltakozása ellenére szlovák nemzetiségűeknek „minősítette” őket.⁶⁰

Súlyos panaszok merültek fel a Vágsellyén és környékén működő számlálóbiztosok ellen is. Vágsellyén főleg egy Ján Doležal nevű biztos tett szert hírnévre a statisztikai magyartalanítás terén.⁶¹ Ebben a városkában a magyar nemzetiségükhöz kitartóan ragaszkodó és a számlálóbiztosok önkényes eljárásával szembeszegülő, illetve az ellen panaszt emelő magyarokat sorra beidézték a járási hivatalba, ahol azoknak – *horribile dictu* – tanúkkal kellett igazolniuk magyar származásukat. Természetesen, a járási hivatal az esetek nagy részében „ellentánukat” vonultatott fel, akik a beidézett renitenskedők „szlovák származását” voltak hivatottak bizonyítani.⁶²

A felsorolt jellegzetes visszaéléseken kívül még aránylag gyakran előfordult, hogy a biztosok a nyugdíjasokat nyugdíjuk elvesztésével fenyegették meg, amennyiben ragaszkodnak magyar nemzetiségükhöz.⁶³ Többször előfordult még, hogy a szlovák vidékeken születetteket nem voltak hajlandóak magyaroknak bejegyezni, bárhog is ragaszkodtak azok magyar nemzetiségükhöz. Besztercebányáról és Zólyomból például többen panaszolták, hogy ezekben a városokban és a

környező falvakban a számlálóbiztosok azzal utasították vissza a magyar nemzetiség bejegyzését, hogy úgymond Zólyom megyében nem élhetnek magyarok.⁶⁴ Vágsellyén az egyik biztos több iskolázatlan magyar családnál azt a fogást alkalmazta, hogy előbb kijelentette: csak azok vallják magukat magyarnak, akik háborút akarnak, majd megkérdezte a családfőt, kívánja-e a háborút? A tagadó válasza a biztos máris írta be szlovákoknak az így beugratott egyszerű embereket.⁶⁵

A számlálóbiztosok által elkövetett visszaélések valamennyi típusáról elmondható, hogy azok szenvedő alanyai rendszerint a magyar lakosság tudatlanabb, illetve leginkább kiszolgáltatott, valamint legkönnyebben megfélemlíthető és befolyásolható rétegeiből kerültek ki. Ezeknek az embereknek sokszor fogalmuk sem volt a népszámlálás lebonyolításának szabályairól. Pozsonyban például a cselédek és alkalmazottakat érte a legtöbb sérelem, akikkel szemben a számlálóbiztosok szinte bármilyen visszaélést megengedhettek maguknak.⁶⁶ Pozsonyban történt meg az is, hogy a Mély úti Mária Oltalma nevű árvaház valamennyi kiskorú növendékét automatikusan szlováknak írták be, holott köztudott volt, hogy e gyermekeknek legalább a fele magyar nemzetiségű.⁶⁷ A visszaélések ezeket érintettek. A Magyar Nemzeti Párt elnöki irodájának közlése szerint december 15-ig több mint 6000 megalapozott tiltakozásra került sor a magyarságot ért népszámlálási visszaélések miatt.⁶⁸ A valóságban ennél sokszorosan több magyarellenés törvénysértés történhetett, mivel nyilvánvaló, hogy a sértetteknek csak töredéke mert nyíltan tiltakozni és ezzel vállalni az azt követő hivatalos eljárás következményeit.

A csehszlovák népszámlálás anomáliáiról a külföldi sajtó is beszámolt. December 4-én például az olasz *Giornale d' Italia* és a holland *Maasbode* írt a nemzeti kisebbségeket érő sérelmekről.⁶⁹ December 9-én az angol *Daily Mail* bírálta a csehszlovák kormányt a népszámlálás lebonyolításának módszere miatt.⁷⁰ December 12-én a londoni *Times*-ban Sir Robert Gowen képviselő ítélte el a csehszlovák népszámlálási manővereket, s mutatott rá azoknak a magyar kisebbséget sújtó hátrányos következményeire.⁷¹ Néhány nappal később a *Manchester Guardian* szentelt hosszabb cikket ennek a témának. A lap kritikus hangnemben írt a népszámlálás előkészítéséről, megszervezéséről és lebonyolításáról.⁷² Juraj Slávik csehszlovák belügyminiszter éppen ezért szükségesnek tartotta valamilyen módon állást foglalni a nemzetiségekkel szemben elkövetett visszaélésekről szóló vádakkal kapcsolatban. A belügyminiszter a kormánypárti *Prager Presse* december 14-i számában reagált a népszámlálás tisztaságát és objektivitását megkérdőjelező belföldi és külföldi tudósításokra. A prágai német nyelvű kormánypárti lapnak Juraj Slávik cinikus nyugalommal nyilatkozta: „... a nyilvánosságot a népszámlálás alkalmával elkövetett állítólagos törvénytelenégekről olyan hírekkel tartják izgalomban, amelyek a belügyminisztériumnak és az alája rendelt hatóságoknak beható hivatalos felülvizsgálata után teljes mértékben alaptalanoknak, sok esetben elferdítetteknek és tendenciózusoknak bizonyulnának, és csupán azt a célt látszanak szolgálni, hogy a belföldi és külföldi közvélemény bizalmát a népszámlálás végrehajtásának teljes objektivitásában megrendítsék.” A belügyminiszter szavai szerint „a népszámlálás korrekt végrehajtása senkinek annyira szívében nem fekszik, mint magának a csehszlovák kormánynak”. A visszaélésekről és törvénysértésekről szóló hírek tehát koholmányok, s a népszámlálás tisztaságát és objektivitását nem érheti vád, mivel – a belügyminiszter szerint – „a csehszlovák kormány, illetve a belügyminisztérium a kormányrendeletben és az instrukciókban, végül pedig a népszámlálásra vonatkozó adminisztratív intézkedésekben mindent megtett, hogy a népszámlálásnak minden irányban kifogástalan és korrekt végrehajtását garantálja ...”.⁷³

Slávik belügyminiszter december 14-i nyilatkozata a népszámlálás korrektségéről és a visszaélésekről szóló hírek koholmány jellegéről nagy visszatetszést keltett az egész kisebbségi

magyar társadalomban, annál is inkább, mivel a magyar pártok sajtója már december 13-án beszámolt róla, hogy *Törköly József* képviselő, a Magyar Parlamenti Pártok Népszámlálási Bizottságának elnöke december 12-én interveniált a belügyminiszternél a magyar kisebbséget a népszámlálás során érő visszaélések ügyében. Törköly képviselő konkrétan felhívta a belügyminiszter figyelmét a legkirívóbb visszaélésekre, a számlálóbiztosok és revizorok törvénytelen eljárására, s a sérelmek orvoslását kérte tőle.⁷⁴ Nyilvánvaló volt, hogy a csehszlovák kormánynak és a belügyminisztériumnak nem a visszaélések orvoslása, hanem azok agyonhallgatása, illetve le-tagadása a célja és érdeke.

A népszámlálás azonban még hónapokon keresztül foglalkoztatta a sajtót, a politikai közvéleményt. A kormánypárti vagy a kormányhoz lojális sajtó túlérzékenységnak és alaptalan vádaskodásnak minősítette a magyarság vezetőinek és a magyar pártok sajtójának panaszait. Kormánypolitikuskok és szakemberek nyilatkoztak a lebonyolított népszámlálás tisztasága mellett s utasították vissza a nemzetiségek panaszait, természetesen, mindig csak nagy általánosságban mozgó szóáradattal, a konkrét eseteket azonban egyszerűen figyelmen kívül hagyva.

1931 február elején *Juraj Slávik* belügyminiszter újból szükségesnek látta egyik nyilatkozatában védelmébe venni a lebonyolított népszámlálást. Ismételten a *Prager Presse* hasábjain fejtette ki, hogy szerinte a magyarok panaszai az állítólagos visszaélésekkel kapcsolatban alaptalanok, mivel a számlálóbiztosok és a felettes politikai hatóságok nemzetiségkorrigáló eljárása lényegében nem a valódi magyarokat sújtotta, hanem csak az elmagyarosodott, idegen származású egyéneket, így tehát a számlálóbiztosok részéről nem visszaélésről, hanem helyreigazításról van szó.⁷⁵

A belügyminiszter a Csehszlovák Kisebbségi Intézet szakfolyóiratában, a *Národnostní Obzorban* is nyilatkozott a nemzetiségek népszámlálási panaszairól, s azokat teljesen indokolatlanoknak nyilvánította. A valódi magyarok nemzetiségét senki sem vitatta, jelentette ki Slávik belügyminiszter, az elmagyarosodott szlovákok magyar nemzetiségűnek való jelentkezését azonban – úgymond – sok esetben a felettes politikai hatóságoknak kellett felülbírálniuk. A belügyminiszter adatai szerint Szlovákiában 935, Kárpátalján pedig 192 esetben – összesen tehát „csak” 1127 esetben – került a megszámláltak magyar nemzetiségi bevallás fölülbírálata céljából a felettes politikai hatósághoz. Slávik szerint már ebből is nyilvánvaló, hogy teljesen jelentéktelen horderejű, de igazságos nemzetiségi korrekcióról volt szó.⁷⁶

Az Állami Statisztikai Hivatal osztályvezetője, *Antonín Boháč* 1931. január 30-án előadást tartott a prágai Csehszlovák Kisebbségi Intézetben s előadásában védelmébe vette a népszámlálás elvi szempontjait, gyakorlati lebonyolításának módozatait és az összegyűjtött anyag folyamatban levő feldolgozásának tudományos hitelességét. Ő is azt a nézetet vallotta, hogy *a magyarok panaszai alaptalanok és jogtalanok*, mivel a népszámlálás alkalmával nem történtek visszaélések a magyarság rovására. Szerinte semmi vád nem érheti sem a számlálóbiztosokat, sem a felettes politikai hatóságot. Igaz ugyan, hogy azok sokszor korrigálták a megszámláltak nemzetiségi bevallását, de azt – *Boháč* értelmezése szerint – soha nem adathamisítási szándékkal tették, hanem éppen ellenkezőleg, a helytelenül bemondott nemzetiségi adatokat módosították az igazságnak megfelelően.⁷⁷

A magyar pártok sajtója nem hagyta megjegyzés nélkül az efféle körmönfont okoskodást és kimagyarázkodást. A PMH határozott módon reagált mind Antonín Boháčnak az idézett előadására, mind Juraj Slávik belügyminiszter nyilatkozatára. *Boháč* előadásával kapcsolatban például a PMH nyíltan rámutatott a csehszlovák népszámlálási rendszer tendenciózusan nemzetiségellenes, állampolitikai szempontok által determinált jellegére. Kifejtette: elképesztő anakronizmus már maga az a tény is, hogy a számlálóbiztos, illetve bármilyen politikai hatóság

felülbírálhassa a megszámláltak nemzetiségi bevallását és az érintettek akaratával szemben állapíthassák meg azok nemzetiségét.⁷⁸

A népszámlálási sérelmeket a magyar képviselők a prágai parlamentben is szóvá tették. 1931.február 6-án mondott képviselőházi beszédében Törköl József magyar nemzeti párti képviselő aránylag részletesen beszámolt a magyarságot ért különböző sérelmekről és visszaélésekről. Kertelés nélkül hangot adott annak a véleményének, hogy a csehszlovák kormány - bár természetesen ezt hivatalosan nem ismeri be – céltudatosan törekszik a magyar etnikum megbontására, felhígítására, majd fokozatos asszimilálására. *Törköl* szerint ezt a célt szolgálja egyrészt a magyarlakta területeken foganatosított nagyarányú csehszlovák telepítési akció, másrészt a csehszlovák népszámlálások alkalmával végrehajtott radikális statisztikai magyartalanítás.⁷⁹

A másik magyar párt, az Országos Keresztényszocialista Párt vezetőségének is azonos volt a véleménye a megejtett népszámlálással kapcsolatban. Az OKSZP 1931.február 5-én Zsolnán megtartott országos pártvezetőségi ülésén Szüllő Géza országos pártelnök szintén rámutatott arra, hogy ez a népszámlálás csak újabb bizonyítéka volt a magyarság erőszakos asszimilálását célzó nacionalista törekvéseknek; egyben azt is bejelentette, hogy a népszámlálási visszaélésekkel kapcsolatban a magyar pártok újabb petícióval fordultak a Népszövetséghez.⁸⁰

A pártvezetőségi, parlamenti és sajtóviták a lebonyolított népszámlálással kapcsolatban azonban az adatfeldolgozást és *a hivatalos eredményeket már nem befolyásolhatták*. Csehszlovákia egész politikai közvéleménye nagy érdeklődéssel várta, hogy az Állami Statisztikai Hivatal végre nyilvánosságra hozza az 1930. decemberi népszámlálás hivatalos adatait.

Az 1930 decemberében lebonyolított népszámlálás adatai szerint a Csehszlovák Köztársaság lakossága – a külföldiek és a rendezetlen állampolgárságúak nélkül – 14 479 565 fő volt. A növekedés 1921 februárjától 1930 decemberéig tehát 1 106 102 főre rúgott. Az ország csehszlovák állampolgársággal rendelkező lakosságának nemzetiségi megoszlása a következő volt: 9 688 770 (66,91%) „csehszlovák”, 3 231 688 (22,32%) német, 691 923 (4,78%) magyar, 549 169 (3,79%) orosz, ukrán és rutén, 81 737 (0,57%) lengyel, 186 642 (1,29%) zsidó és 49 636 (0,34%) egyéb nemzetiségű.⁸¹

A népszámlálás eredményei a magyarság szempontjából megdöbbentőek és lesújtóak voltak. Az ország lakosságának valamennyi nemzetisége jelentős szaporodást könyvelhetett el, kivéve a magyarságot. 1921 és 1930 között 924 557 fővel, azaz 10,55%-kal szaporodott a Csehszlovák Köztársaság államalkotó eleme, a „csehszlovák” nemzet. A németek szaporulata 108 064 (3,46%) az oroszoké, ukránoké és ruténeké 87 720 (19,01%), a lengyeleké 5750 (7,57%), a zsidóké 6138 (3,40%), az egyéb nemzetiségeké pedig 26 571 (115,20%) fő volt. Apadás csupán az ország magyar lakosságánál volt tapasztalható. Annak ellenére, hogy Szlovákia és Kárpátalja magyarok által lakott déli járásainak természetes szaporulata meghaladta az országos átlagot, a magyarság száma a népszámlálás adatai szerint 52 698 fővel, azaz 7,08%-kal csökkent.⁸² Nem vált be tehát a Magyar Parlamenti Pártok Népszámlálási Bizottságának becslése, amely – amint arra feljebb rámutattunk – körülbelül 70 000 fős népességnövekedést tételezett fel a magyar lakosság esetében.

1921 februárjában 744 621 magyar nemzetiségű csehszlovák állampolgárt számláltak össze a Csehszlovák Köztársaságban, ebből 634 827 főt Szlovákiában, 103 690 főt Kárpátalján és 6104 főt a cseh országrészekben. A magyarság százalékaránya 1921-ben tehát Szlovákiában 21,48, Kárpátalján pedig 17,35% volt.⁸³ Az 1925-től rendelkezésünkre álló hivatalos csehszlovák statisztikai kimutatások szerint a csehszlovákiai magyarság évenkénti tiszta természetes szaporulata a következőképpen alakult: 1925-ben 9604 fő, 1926-ban 8345 fő, 1927-ben 7502 fő,

1928-ban 8139 fő, 1929-ben 7287 fő, 1930-ban 8690 fő. Tehát csupán az 1925–1930-as évek természetes magyar szaporulata 46 567 főt tett ki. A népszámlálás eredményei azonban éppen ellenkezőleg a csehszlovákiai magyarság nagymértékű megfogyatkozásáról tanúskodtak. 1930 decemberében ugyanis mindössze 691 923 magyar nemzetiségű csehszlovák állampolgárt írtak össze a köztársaság területén, ebből Szlovákiában 571 988, Kárpátalján 109 472, a cseh országrészekben pedig 10 463 főt. A csehszlovákiai magyarság abszolút száma tehát 1921 februárjától 1930 decemberéig – amint azt feljebb említettük – 52 698 fővel, azaz 7,08%-kal apadt. A magyarság aránya Szlovákiában 17,58, Kárpátalján pedig 15,44%-ra süllyedt.⁸⁴

A magyarság számának ily meghökkentő arányú csökkenését a népszámlálás eredményét ismertető hivatalos statisztikai kiadvány is szükségesnek tartotta megindokolni valamilyen módon. A csehszlovákiai magyarság számának csökkenéséből azonban a Csehszlovák Statisztikai Hivatal azt a hivatalos következtetést vonta le, hogy az előző 1921. évi népszámláláskor a Felvidéken még irreálisan sokan jelentkeztek magyarnak, mivel az ottani szlovák lakosság nemzeti öntudata akkor még nem volt eléggé szilárd.⁸⁵

Az államfordulatkor a Felvidéken minden bizonnyal szép számmal voltak magukat magyarnak tartó, de lényegében kettős kötődésű, magyarul és szlovákul, magyarul és ruténul, illetve magyarul és németül egyformán tökéletesen – vagy egyformán rosszul – beszélő egyének. Az államfordulat után ezek a kétlaki lelkek azonban mindjárt szlovákokká, illetve „csehszlovákokká” – esetleg ruténna vagy németté – változtak, s az 1921 februárjában megtartott népszámláláskor már nem a kisebbségi magyarság, hanem az államalkotó „csehszlovák” nemzet (esetenként a rutén vagy német kisebbség) sorait szaporították. Aki tehát 1921-ben magyarnak vallotta magát, az valóban magyar is volt.

A csehszlovákiai magyarság statisztikáját már az 1921.évi népszámláláskor negatívan befolyásolta a zsidó nemzetiség bevezetése, illetve az a tény, hogy a rendezetlen állampolgárságú magyarokat a statisztika egyszerűen a „külföldiek” rovatában tüntette fel. Az 1930.évi népszámlálásnál ezt az 1921-ben már jól bevált gyakorlatot még célravezetőbben aknázták ki a statisztikai magyartalanítást elsőrendű állami és nemzeti érdeknek tekintő államhatalom.

Szlovákiában és Kárpátalján az 1921.évi népszámláláskor – bár a magyar zsidókra nehezedő nyomás már akkor is jelentős volt – összesen 28 447 zsidó vallású, de magyar nemzetiségű állampolgárt írtak össze.⁸⁶ 1930 decemberében a magyarnak bejegyzett zsidó vallásúak száma lecsökkent 16 807-re; ebből 9728 főt Szlovákiában, 5870 főt Kárpátalján, 1209 főt pedig a cseh országrészekben írtak össze a számlálóbiztosok.⁸⁷ A magyarság statisztikai vesztesége ezen a téren 1921 februárja és 1930 decembere között tehát 11 560 fő volt.

A csehszlovák állampolgárság megvonása szintén hatásos fegyvernek bizonyult a csehszlovák államhatalom kezében. Amíg az 1921.évi népszámlálás „csak” 16 392 rendezetlen állampolgárságú, tehát a „külföldiek” kategóriájába sorolt csehszlovákiai magyart talált,⁸⁸ addig 1930 decemberére ez a szám már felszökött 27 646-ra; Szlovákiában 20 349, Kárpátalján 6333, a cseh országrészekben pedig 964 magyar került a „külföldiek” kategóriájába.⁸⁹ A csehszlovákiai magyarság újabb statisztikai vesztesége itt tehát 11 254 főt tett ki.

A rendezetlen állampolgárságú magyarok számának ily nagymértékű növekedése annál is inkább meglepő volt, mivel az 1926.július 1-én kelt 152/1926.SZ. alkotmánytörvény, az ún. „lex Dérer–Szent-Ivány”, elvben rendezte a hontalan csehszlovákiai magyarok ezreinek állampolgársági kálváriáját. Az említett alkotmánytörvényt a Magyar Nemzeti Párt ügyes taktikai manőverrel csikarta ki a prágai kormánytól, nevezetesen azzal a lépésével, hogy nemzetgyűlési képviselői és szenátorai 1926. június 12-én a kormánypártokkal együtt megszavazták az agrárvámok emeléséről szóló törvényjavaslatot. E kormánytámogató lépés fejében a Magyar Nemzeti Pártnak

sikerült kieroszakolnia a kormánytól az említett 152/1926.SZ. alkotmánytörvényt, amely fokozatosan körülbelül 3000 rendezetlen állampolgárságú, tehát hontalannak nyilvánított csehszlovákiai magyar számára tette lehetővé a csehszlovák állampolgárság megszerzését.⁹⁰

A 152/1926.SZ. tc. kimondottan csakis a volt magyar állampolgárookra vonatkozott. Az említett törvény fő rendelkezése a következő volt: „A régi Magyarország azon állampolgárainak, akik 1910.évi január hó 1-je előtt legalább négy évig megszakítás nélkül laktak Szlovénia vagy Podkarpatská Rusz valamely községében ..., igényük van a csehszlovák állampolgárság megadására, ha az említett négy év eltelté óta a kérvény beadásáig megszakítás nélkül a ma a Csehszlovák Köztársasághoz tartozó területen bírnak lakóhellyel, s nincs bebizonyítva, hogy ez idő alatt e területen kívül fekvő valamely községben községi illetőségi jogot vagy a Csehszlovák Köztársaságon kívül állampolgárságot szereztek, ha a jelen törvény hatálybalépése napjától számított öt éven belül az illetékes hatóságnál (4.§.) a csehszlovák állampolgárság megadása iránt kérvényt adnak be.” Az idézett törvény első paragrafusának harmadik bekezdése taxatív felsorolt öt olyan esetet, amelyek kizárták a csehszlovák állampolgárság megszerzésének lehetőségét. Ezek szerint állampolgárságot nem kaphat az, „a) aki a Csehszlovák Köztársaság biztonsága ellen büntetendő cselekményt követett el; b) aki önként eltávozott a Csehszlovák Köztársaság területéről és ellenséges érzületet tanúsított azzal szemben; c) akiket jogerősen kiutasítottak a Csehszlovák Köztársaság területéről; d) aki 1918.október 28-ika után a Csehszlovák Köztársaság területén kívül idegen állam érdekében fejtett ki tevékenységet; e) aki megtagadta az 1918.december 10-én kelt 64/1918.sz. tc. 2.paragrafusa által elrendelt engedelmségi fogadalomnak letételét és ezért állásából elbocsáttatott”. A törvény 1926.augusztus 22-én lépett hatályba, így az 1.paragrafus első bekezdésében megszabott ötéves terminus 1931.augusztus 21-én járt le.⁹¹

A 152/1926.SZ. tc. kieszközlése kétségkívül sok csehszlovákiai magyarnak tette lehetővé az állampolgárság megszerzését. A Köztársaságban azonban még ezután is több ezerre rúgott a rendezetlen állampolgárságú magyarok száma, sőt 1930 decemberében 11 254 fővel több volt a hontalannak nyilvánított magyar, mint 1921 februárjában.

A csehszlovák állampolgárság megvonása az államhatalom számára kellemetlenné váló magyaroktól Csehszlovákia nem egy befolyásos és nagy tekintélynek örvendő barátjának rosszallását is kiváltotta. Említést érdemel itt R.W. Seton-Watsonnak 1931-ben kifejtett álláspontja ebben az ügyben. „Az állampolgárság kérdését ... végérvényesen rendezni kellene olyan gyorsan, ahogy csak lehet” – szögezte le a hagyományos cseh és szlovák szimpátiáiról közismert *Seton-Watson* (Scotus Viator) *Slovensko kedysi a teraz* című könyvének a magyar kisebbség panaszával foglalkozó fejezetében. Szerinte az állampolgárság nélküli csehszlovákiai „hazátlan páriák” ügye botrányos skandalum az államhatalom részéről, mivel annak egyetlen magyarázata a magyar kisebbség megfélemlítése és zsarolása.⁹²

A csehszlovákiai magyarok számának csökkenéséhez a magyar lakosság csendes, de folyamatos kivándorlása is hozzájárult. Az 1922–1930-as években összesen 15 287 magyar nemzetiségű személy költözött el a Csehszlovák Köztársaságból. A kivándorlók zömmel az USA-ba, Kanadába, Argentínába és Franciaországba tartottak, Magyarországra ezekben az években már aránylag csak kevesen, pontosan 716-an költöztek.⁹³

A népszámlálás tényei arról tanúskodtak, hogy a szlovák és rutén (ukrán) etnikum szóránymagyarsága, a vegyes lakosságú városok magyar, de kétnyelvű polgársága, valamint a kevert etnikumú területeken és a nyelvhatáron élők természetes folyamatként jelentkező spontán asszimiláció vonzásába kerültek. A természetes, sokszor szinte törvényszerű nyelvi és tudati beolvadás mellett azonban az élet minden területén megnyilvánult a sok esetben különböző

atrocitásokkal párosuló asszimilációs kényszer. Az elnemzetietlenedés és beolvadás a kisebbségi társadalomnak különösen azokat a rétegeit érintette fokozott mértékben, amelyek közvetlenül függtek a létező államhatalomtól. A hivatali és társadalmi előmenetel, a magasabb életszínvonal elérésének lehetősége, a nyugodtabb élet ígérete ezrével szedte áldozatait. A gazdagodás, a biztosabb és nagyobb darab kenyér utáni vágyakozás sok embert tett megalkuvóvá és sodort át, asszimilált a többségi, államalkotó „csehszlovák” nemzethez.

A csehszlovákiai magyarság számának negatív alakulásán belül különösen elszomorító volt *a régi magyar kulturális központoknak számító városok nemzetiségi összetételének módosulása*. A magyarság aránya főleg Szlovákia és Kárpátalja két-két törvényhatósági joggal felruházott városában, Pozsonyban és Kassán, illetve Ungváron és Munkácson zuhant elképesztő módon. E négy város magyar lakosságának aránya az 1910., 1921. és 1930.évi népszámlálások statisztikájának tükrében a következő volt: Pozsony 40,53, 23,66, 16,16%; Kassa 75,43, 22,12, 17,99%; Ungvár 80,32, 38,89, 17,78%; Munkács 73,44, 24,15, 22,54%.⁹⁴ Az 1930.évi népszámlálás eredményei alapján tehát a magyarság mind Pozsonyban, mind Kassán, mind pedig Ungváron elvesztette az addig élvezett nyelvi jogait, mivel aránya mindhárom városban 20 százalék alá csökkent.

A magyarság nyelvi jogainak elvesztése az említett városokban egyrészt érzékenyen gyengítette az egész kisebbségi magyar társadalom politikai erejét, másrészt a magyarelles megnyilvánulások további fokozására is lehetőséget biztosított. Amikor például Pozsonyban hivatalosan bejelentették, hogy a törvényhatóság területén megszűnnek a magyar kisebbség nyelvi jogai, a szlovák egyetemi ifjúság harsány magyarelles demonstrációval fejezte ki tetszésnyilvánítását és valóságos nemzeti örömnünepet rendezett.⁹⁵

A csehszlovákiai magyarság számának és százalékarányának ily nagymértékű csökkenése a csehszlovák asszimilációs politika eredményességéről tanúskodott, továbbá ékes bizonyítéka volt a különféle statisztikai zsonglörködés – a zsidó nemzetiség bevezetése, a „külföldiek” kategóriájába sorolt több ezer magyar leírása stb. – politikai célokra történő gátlástalan kiaknázásának és kamatoztatásának.

Az 1921. és 1930.évi csehszlovák népszámlálásokkal kapcsolatban találóan állapította meg *Jócsik Lajos*, a téma egyik kiváló ismerője, hogy azok megrendezői „oly lendülettel hajtották végre a statisztikai csehszlovákosítást, hogy nincsen szociológus és nincsen érve a társadalomtudománynak, aki vagy amely az adatok által föltüntetett nagymérvű disszimilációt képes volna megmagyarázni”.⁹⁶

Jegyzetek

1. BOHAČ, Antonín: Národnost pri druhém sčítání lidu. = Statistický Obzor, 1931. január 17.p.
2. Uo. 28.p.
3. Uo. 19.p.
4. Uo. 19-20.p.
5. DECEMBER elsején hajtják végre a csehszlovák állam egész területén a népszámlálást. = PMH, 1930. február 6.5.p.
6. A NÉPSZÁMLÁLÁS éve. = PMH, 1930. január 9. 1.p.
7. VÉCSEY Zoltán: Novemberben lesz a Csehszlovák Köztársaság második népszámlálása. = PMH, 1930. január 9. 4.p.
8. VÉCSEY Zoltán: Tíz év alatt másfél millióval szaporodott Csehszlovákia lakossága. = PMH, 1930. január 12. 8.p.
9. PRESIDENT státního statistického úřadu dr. Jan Euerhan o sčítání lidu. = České Slovo, 1930.

február 9., 3.p.

10. NÉPSZÁMLÁLÁS és nemzetiség. = PMH, 1930. február 8. 3.p.

11. HEJRET, Jan: K letošnímu sčítání lidu. = Národní Politika, 1930. február 9. 1-2.p.

12. A MAGYAR kisebbség és a népszámlálás. = PMH, 1930. február 27. 1-2.p.

13. A HONTALANOK és a népszámlálás. = PMH, 1930. március 6. 1.p.

14. BOHÁČ, Antonín: Národnost a jazyk při sčítání lidu. = Národnostní Obzor, 1930. október. 106.p.

15. Uo. 110.p.

16. KREJČÍ, Dobroslav: Národnost a jazyk při sčítání lidu. = Národnostní Obzor, 1931. január. 176.P.,

17. BOHÁČ, Antonín: Moja odpověď. = Národnostní Obzor, 1930. január. 180.p.

18. SBÍRKA zákonu a nařízení státu československého. = Ročník. 1930. 477-479.p.

19. Uo. 48.p.

20. Uo.

21. Uo.

22. KRAJINSKÝ vestník pre Slovensko. III. Bratislava, 1930. 435.p.

23. A KISEBBSÉGI sérelmek orvoslása érdekében jogvédő bizottságot alakított a ruszinszko-i magyar pártok szövetsége. = PMH, 1930. október 2. 5.p.

24. TÖRKÖLY József: A kormány olyan népszámlálást akar 1930-ban, amely metódusában, eszközeiben és jellemében az 1921-es népszámláláshoz hasonló. = PMH, 1930. október 22. 1-5.p.

25. A MAGYARSÁG törvényhozói petícióval fordultak a Népszövetséghez a népszámlálás tisztaságának megvédelmezése érdekében. = PMH, 1930. november 29. 1-2.p.

26. TÖRKÖLY József: Riadó! = PMH, 1930. november 4. 1.p.

27. A NÉPSZÁMLÁLÁS jelentősége a magyarságra. = PMH, 1930. november 9. 1.p.

28. RÁDL professzor szerint a népszámlálást politikummá tették és teljesen elvonatkoztatták a tudománytól. = PMH, 1930. november 29. 4.p.

29. HOGYAN kell viselkednie a magyar nemzetiségűnek a népszámlálás alkalmával? = PMH, 1930. november 16. 7-8.p.

30. Uo.

31. A MAGYARSÁG népszámlálási tízparancsolata. = PMH, 1930. november 12. 3.p.

32. NEM engedélyezte a szlovenszkói országos alelnök a magyar „népszámlálási tízparancsolat” terjesztését. = PMH, 1930. november 28. 9.p.

33. Az 1930.évi népszámlálás. Bratislava - Pozsony, 1930.

34. ELKOBOTZTÁK ellenzéki pártjainknak a népszámlálásról kiadott brosróját. = PMH, 1930. november 22. 6.p.

35. PÁRTJAINK közös parlamenti klubja tiltakozott „Az 1930.évi népszámlálás” című felvilágosító füzet elkobzása ellen. = PMH, 1930. november 25. 2.p.

36. A MAGYAR Rimaszombatban egyetlen magyar nemzetiségű népszámláló biztos sincsen. = PMH, 1930. november 16. 9.p.

37. A NÉPSZÁMLÁLÁS körül mutatkozó nyugtalanító jelenségek miatt a magyarság aggodalommal néz a népszámlálás eredménye elé. = PMH, 1930. november 26. 6.p.

38. A MAGYARSÁG törvényhozói petícióval fordultak a Népszövetséghez a népszámlálás tisztaságának megvédelmezése érdekében. = PMH, 1930. november 29. 1-2.p.

39. Az 1930.évi népszámlálás ... i.m. 34.p.

40. HALMI Béla: A népszámlálás és a zsidók. = PMH, 1930. november 22. 1.p.

41. ČAJKA, Jozef: Národnostné pomery južného Slovenska. = Slovenský Denník, 1930.

november 15. 6.p.

42. GRANATIER, A.: V predvečer bitvy. = Slovenský Denník, 1930. november 30. 1.p.
43. INTERPELLÁCIÓ az összkormányhoz a népszámlálással kapcsolatban kiadott titkos instrukció tárgyában. = PMH, 1930. december 3. 5.p.
44. TÖRVÉNYELLENESSÉGEK a népszámlálási fronton. = PMH, 1930. december 4. 5.p.
45. Az ÓGYALLAI „kormányozható” népszámlálás. = PMH, 1930. december 2. 5.p.
46. ROSENBERG Mór: A népszámlálás és a lelkiismeret parancsa. = PMH, 1930. december 2. 3.p.
47. TÖRKÖLY József: Felhívás mindazon magyar nemzetiségűekhez, akiket a népszámlálás alkalmával sérelem ért. = PMH, 1930. december 6. 6.p.
48. NYUGATON és keleten a helyzet változatlan. = PMH, 1930. december 7. 7.p.
49. TÖRVÉNYELLENESSÉGEK a népszámlálási fronton. = PMH, 1930. december 6. 5-6.p.
50. MÁR az első nap súlyos panaszok merültek föl Kassán egyes népszámlálók ellen. = PMH, 1930. december 3. 2.p.
51. TÖRVÉNYELLENESSÉGEK a népszámlálási fronton. I.m.
52. KASSÁN még mindig nem fejeződött be a számlálás. = PMH, 1930. december 16. 6.p.
53. A BENEŠ-INTERJÚ margójára. = PMH, 1931. február 10. 2-3.p.
54. TÖRVÉNYELLENESSÉGEK a népszámlálási fronton. = PMH, 1930. december 4. 5.p.
55. Uo.
56. TÖRVÉNYELLENESSÉGEK a népszámlálási fronton. = PMH, 1930. december 5. 5.p.
57. R. VOZÁRY Aladár: Súlyos büntetéseket mértek ki Munkácson a nemzetiségi vallomás miatt. = PMH, 1930. december 17. 4.p.
58. NYUGATON és keleten a helyzet változatlan. I.m.
59. E HÉT végére befejeződnek a népszámlálási munkálatok. = PMH, 1930. december 10. 2-3.p.; Terheltekként idézik be a vágsellyei járási hivatalba azokat, akik magyarnak vallják magukat. = PMH, 1930. december 11. 4-5.p.
60. NYUGATON és keleten a helyzet változatlan. I.m.
61. TÖRVÉNYELLENESSÉGEK a népszámlálási fronton. I.m.
62. Az ANGOL alsóházban interpellációt terjesztettek be a csehszlovákiai népszámlálás miatt. = PMH, 1930. december 12. 5-6.p.
63. NYUGATON és keleten a helyzet változatlan. I.m.
64. Az ANGOL politika és publicisztika élénken érdeklődik a csehszlovákiai népszámlálás eseményei iránt. = PMH, 1930. december 14. 12.p.
65. TERHELTEKKÉNT idézik be a vágsellyei ... i.m.: 4-5.p.
66. TÖRVÉNYELLENESSÉGEK a népszámlálási fronton. = PMH, 1930. december 5. 5.p.
67. E HÉT végére befejeződnek a népszámlálási munkálatok. I.m.
68. SLÁVIK György belügyminiszter Benes félhivatalos német propagandalapjában védelmébe veszi a népszámlálást. = PMH, 1930. december 16. 5-6.p.
69. TÖRVÉNYELLENESSÉGEK a népszámlálási fronton. I.m.
70. Az ANGOL alsóházban interpellációt... i.m.: 5-6.p.
71. Az ANGOL politika és publicisztika ... i.m.: 7-8.p.
72. A MANCHESTER Guardian a népszámlálással kapcsolatban felelősségre vonja az angol kormányt a kisebbségek sorsa miatt. = PMH, 1930. december 19. 4-8.p.
73. SLÁVIK György belügyminiszter Beneš félhivatalos német propagandalapjában védelmébe veszi a népszámlálást. = PMH, 1930. december 16. 5-6.p.
74. Az ANGOL politika és publicisztika ... i.m.: 7-8.p.

75. A BELÜGYMINISZTER újból nyilatkozott a népszámlálás ellen felhozott vádakról. = PMH, 1931, február 10. 4.p.
76. JAK bylo provedeno sčítání. = Národnostní Obzor, 1931. április. 244-245.p.
77. A NÉPSZÁMLÁLÁSI ügyosztály vezetője védelmébe veszi a népszámlálást. = PMH, 1931. február 1. 7.p.
78. Uo.
79. TÖRKÖLY József kritikája a népszámlálást előkészítő rendeletről és utasításokról. = PMH, 1931. február 11. 5-6.p.
80. A KERESZTÉNYSZOCIALISTA párt zsolnai pártvezetőségi ülésén Szüllő nagy beszédben lerögzítette álláspontunkat a kisebbségi jogok, a belpolitikai helyzet s a gazdasági válság kérdéseiben. = PMH, 1931. február 7. 1-3.p.
81. SČÍTÁNÍ lidu ... i.m.: Československá Statistika. Svazek 98. 46.p.
82. Uo.
83. Az 1921 februárjában lebonyolított csehszlovák népszámlálás 1924-ben közzé tett hivatalos adatai némileg eltérnek ugyanennek a népszámlálásnak 1934-ben ismételten közzé tett összesített adataitól. Ez azzal magyarázandó, hogy a csehszlovák állam határai az 1921. évi népszámlálás után még néhány ponton módosultak. Az 1921. évi népszámlálás 1924-ben közzé tett hivatalos adatai még nem tükrözték ezeket az időközben beállott apró területi változásokat, ugyanennek a népszámlálásnak 1934-ben ismételten közzé tett összesített adatai azonban már igen. (V.ö: Sčítání lidu ... Československá Statistika. Svazek 9. 32., 60.p.; Sčítání lidu ... Československá Statistika. Svazek 98., 46.p.)
84. STATISTICKÁ příručka republiky Československé. IV. Praha, 1932. 26-28.p.; Sčítání lidu ... Československá Statistika. Svazek 98. 46.p.
85. SČÍTÁNÍ lidu ... Československá Statistika. Svazek 93. 46.p.
86. SČÍTÁNÍ lidu ... Československá Statistika. Svazek 9. 75.p.
87. SČÍTÁNÍ lidu ... Československá Statistika. Svazek 98. 104-107.p.
88. SČÍTÁNÍ lidu ... Československá Statistika. Svazek 9. 82.p.
89. SČÍTÁNÍ lidu ... Československá Statistika. Svazek 98. 69.p.
90. KOMORA, Pavol: Maďarské buržoázne strany na Slovensku (1919-1929). Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Historica 1969. Bratislava [Pozsony], 1970. 113.p.
91. FLÓRIÁN Károly - OSVÁTH Gyula: Csehszlovák állampolgárság és községi illetőség. Košice -Kassa, 1926. 102-110.p.
92. SETON-WATSON, R.W.: Slovensko kedysi a teraz. Praha, 1931. 55-56.p.
93. STATISTICKÁ příručka republiky Československé. IV. Praha, 1932. 42., 45.p.
94. SČÍTÁNÍ lidu ... Československá Statistika. Svazek 98. 45., 47.p.
95. HALÁSZ Miklós: Mennyi a magyar Szlovénzskón? = Századunk, 1934. február-március. 70.p.
96. JÓCSIK Lajos: A magyarság a cseh és szlovák néprajzi térképeken. Budapest, 1943. 21.p.

SUMMARY

Gyula Popély: The Czechoslovak national census of 1930

Preparations for the national census were completed by the State Statistical Committee on February 1, 1930. The Czech and Slovak press anticipated a strengthening of the country's „national” character, whereas minority groups (parties and the press) warned of the possible dangers of repressing nationalities through the census.

Several problematic aspects of the survey were publicised by the contemporary press, e.g. the

combination of nationality and mother tongue, the vague definition of the Jewish nationality, the classification of stateless Hungarians as „foreigners", and the government regulation which legalized any arbitrary action of the authorities if the census returns of the minorities were not in accordance with official expectations. The census board of the Hungarian parliamentary parties protested against this action, and called the attention of the League of Nations to the dangers of violating minority rights. At the same time they tried to inform the Hungarian population of their rights and of the political importance of the census. Both the census returns and the way the census was taken fulfilled all pessimistic warnings - the results were most disappointing from the viewpoint of Hungarian national minority. Of the 830,000 ethnic Hungarians estimated by the natural growth from 1921 only 691,923 Hungarians were actually recorded in the census.